

Als leerkracht wonen in Amsterdam, ik kan me het niet permitteren:

Onderzoek naar de woonwerkkeuze van leerkrachten in Amsterdam

Ballafkih, H., Zinsmeister, J. & Rottenberg, A.

Als leerkracht wonen in Amsterdam, ik kan me het niet permitteren:

Onderzoek naar de woonwerkkeuze van leerkrachten in Amsterdam

Citeren als

Ballafkih, H., Zinsmeister, J., & Rottenberg, A., (2024) *Als leerkracht wonen in Amsterdam, ik kan me het niet permitteren: Onderzoek naar de woonwerkkeuze van leerkrachten in Amsterdam*. The Work Lab, Hogeschool van Amsterdam.

Ontwerp/vormgeving

Bas Evers (basinbeeld.nl)

Illustraties

Freepik.com

Deze publicatie is een uitgave van The Work Lab van de Hogeschool van Amsterdam. In The Work Lab werken onderzoekers, docenten en studenten samen met organisaties aan onderzoek naar de gevolgen van economische transformatie. We onderzoeken de gevolgen voor professionals in teams, de vormgeving en inrichting van organisaties, en human capital op de arbeidsmarkt en in de samenleving. Dat levert praktische interventies op voor de veranderende wereld van werk. The Work Lab is onderdeel van de Faculteit Business en Economie van de Hogeschool van Amsterdam en verbonden aan het Centre for Economic Transformation. Meer informatie op www.hva.nl/theworklab
Voor vragen en opmerkingen mailen naar a.h.ballafkih@hva.nl

Dit rapport is onderdeel van een groter onderzoek naar wonen en werken in Amsterdam met de titel “Wie woont of werkt er nog in de stad” dat bestaat uit een, literatuurstudie door Marco Bontje (UvA), Jaap Draaisma, Maria Kapteijns (HvA) een kwantitatief onderzoek door Feiko de Grip, Hester Booi (Amsterdam OIS), Christian Lennartz (PBL), Rowan Arundel (UvA), Steven Kromhout (AFWC) en een documentaire door Jaap Draaisma, Maria Kapteijns (HvA)

Meer informatie over de verschillende onderzoeken kunt u vinden op de website van het Kennis Centrum Ongelijkheid ([Kenniscentrumongelijkheid.nl](https://kenniscentrumongelijkheid.nl)).

Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door en het Kenniscentrum Ongelijkheid, Centre Of Expertise Rechtvaardige Stad, lectoraat Coördinatie Grootstedelijke Vraagstukken, Centre For Economic Transformation en The Work Lab.

© 2024 The Work Lab/Hogeschool van Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Voorwoord

In Nederland is de behoefte aan beschikbare woningen nijpend. De schaarste in de Randstad wordt steeds pregnanter. Zelfs bij dalende huizenprijzen blijven de woonlasten aanzienlijk, en dit legt een zware last op de schouders van mensen met lage en zelfs middeninkomens, zoals leerkrachten. Die last vertaalt zich naar minder keuzes en soms in 'geremd' leven. Het tekort aan betaalbare woningen versterkt de sociale ongelijkheid en laat op een verborgen manier zien dat zelfs onder relatief goed betaalde beroepsgroepen bestaanszekerheid een uitdaging is. Stijgende woonlasten en financiële druk hebben ingrijpende gevolgen.

Het spanningsveld tussen beperkte toegang tot betaalbare woningen en de druk op cruciale beroepen, zoals leerkrachten, heeft aanzienlijke gevolgen voor de onderwijskwaliteit en daarmee de sociale ongelijkheid in de stad. Met een leerkrachtentekort van ongeveer 200 fte¹ in Amsterdam en een hoge woningnood, geeft dat te denken over de toekomst van het Amsterdamse onderwijs.

Met dit rapport presenteren we de resultaten van een diepgaand kwalitatief onderzoek onder ervaren en aankomende leerkrachten in het Amsterdamse basisonderwijs. Door hun persoonlijke ervaringen, overwegingen en keuzes te verkennen, hebben we getracht zo gedetailleerd mogelijk inzicht te geven in keuzemotieven die zij hebben in relatie tot wonen en werken. Het rapport biedt niet alleen antwoorden op de gestelde onderzoeksvraag, maar is ook pleidooi voor bewustwording en actie. De relatie tussen wonen en werken in de stad is een cruciale factor die niet alleen het onderwijs, maar ook de bredere maatschappij beïnvloedt.

¹ Zie Actuele cijfers leraren- en schoolleiderstekort primair en voortgezet onderwijs

Wat we hebben gehoord van onze respondenten was soms ontroerend, motiverend en confronterend tegelijk. Aan wil en idealisme ontbreekt het niet bij leerkrachten, maar helaas is dat alleen niet voldoende om het vak vol te houden. Onze oprechte dank gaat uit naar de leerkrachten en studenten die bereid waren hun ervaringen openhartig met ons te delen. Wij hopen dat we in dit rapport recht doen aan jullie ervaringen, zorgen, enthousiasme en betrokkenheid. Daarnaast willen we het Kenniscentrum Sociale Ongelijkheid, onze collega's van consortium "Wie woont of werkt er nog in de stad" (UvA, PBL, AFWC, O&S en HvA) en onze studenten die hebben bijgedragen aan het onderzoek bedanken voor hun steun en expertise.

Met vriendelijke groet,
Hafid, Joop en Adriaan

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	7
2.	Woonwerkkeuzes, een Gordiaanse knoop	11
2.1.	De leerkracht is cruciaal voor de stad	13
2.2.	Wonen en werken: verwachtingen en keuzes in een levensfase	15
2.3.	Woon-werkafstand	18
2.4.	Werkgerelateerde overwegingen	20
2.5.	Wonen en onderwijs, een dubbele ongelijkheid	21
3.	Opzet van het onderzoek	24
3.1.	Kwalitatieve verzamelmethoden	25
4.	Bevindingen	28
4.2.	Verwachtingen werken door	30
4.3.	Werkcontext en -omstandigheden	36
4.4.	Dan ben je leraar en wil je ergens wonen	44
4.5.	De zoektocht naar een toekomstbestendige woning	51
4.6.	Uitstel van vertrek	54
4.7.	Voorrangsregeling	57
4.8.	Van werk naar huis: forenzen	61
4.9.	Behoud van leerkrachten & sociale ongelijkheid	64
5.	Conclusie	67
6.	Beleidsadvies	72
7.	Literatuur	76

Hoofdstuk 1.

Inleiding

In Nederland heerst een tekort aan beschikbare woningen. In de Randstad zijn de woonlasten aanzienlijk, zelfs als de huizenprijzen blijven dalen². Mensen met lage inkomens zoals starters op de arbeidsmarkt, mensen die preciaire arbeid verrichten en alleenstaanden om maar een paar voorbeelden te noemen, hebben vaak een te laag inkomen waardoor zij moeilijker aan goede en geschikte woonruimte kunnen komen. Het tekort aan beschikbare en betaalbare woningen wakkert de sociale ongelijkheid verder aan.

Stijgende woonlasten en toenemende financiële druk hebben brede implicaties voor werkenden. De druk zorgt voor een nieuwe economische en sociale dynamiek, waar mensen zich op aanpassen door bijvoorbeeld meer te gaan werken, later een gezin te stichten, andere carrièrekeuzes te maken of te verhuizen naar gebieden waar mogelijk

² Bron: <https://www.dnb.nl/actuele-economische-vraagstukken/woningmarkt/>

nog betaalbare woningen beschikbaar zijn. Dynamiek op de huizenmarkt zorgt bij werknemers voor keuzes die doorwerken op de arbeidsmarkt (zie o.a. Allen & Hamnett, 1991).

De woningnood heeft gevolgen voor sleutelberoepen zoals leerkrachten. De beperkte toegang tot woningen voor leerkrachten heeft gevolgen voor het basisonderwijs in de Randstad. Het zou het leerkrachtentekort in de Randstad³ verder vergroten. Moeilijk vervulbare sleutelberoepen zorgen voor de nodige beleidsinitiatieven. In landen zoals het Verenigd Koninkrijk ontwikkelde de overheid daarom al in 2001 initiatieven om werknemers in sleutelberoepen te ondersteunen bij het vinden van betaalbare huisvesting, vooral in gebieden waar de huisvestingskosten hoog zijn (zie Raco, 2008). In de hoop dat werknemers in sleutelberoepen aan de stad verbonden blijven, biedt een aantal gemeenten in Nederland sinds enkele jaren ook voorrangsregelingen in de hoop dat de kwaliteit van cruciale voorzieningen, zoals het basisonderwijs, gegarandeerd zijn.

Voor steeds meer leerkrachten is wonen in Amsterdam of in de directe omgeving van Amsterdam onhaalbaar. Vooral startende (jonge) leerkrachten die werkzaam zijn in de stad kunnen moeilijk aan betaalbare woonruimte komen. Basisscholen hebben door het tekort aan leerkrachten en de uitstroom van leerkrachten uit het onderwijs moeite met het vinden en behouden van leerkrachten (OCW, 2023). Het schrijnende gebrek aan woningen in de stad Amsterdam zet het onderwijs en daarmee de onderwijskwaliteit in Amsterdam verder onder druk.

In juli 2022 bedroeg het leerkrachtentekort zo'n 9.100 FTE, dat is ruim 10.000 leerkrachten (Werken in het onderwijs, 2022). Het aantal

³ Binnen de G5 is het tekort aan leerkrachten 11% en daarbuiten is het 9% zie 'De Staat van het Onderwijs 2023' op <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2023/05/10/hoofdpijnen-svho-2023-stelsel>

leerkrachten dat stopt of uitvalt is hoog, vooral onder startende leerkrachten⁴. Belangrijke redenen voor stoppen of uitvallen komen voort uit arbeidsomstandigheden zoals hoge werkdruk, werkstress en minder goede sociale relaties met collega's en leidinggevendenden, en arbeidsvoorwaarden zoals een te laag salaris en gebrek aan doorgroeimogelijkheden. Vooral op concentratiescholen waar kwetsbare leerlingen gebaat zijn bij stabiliteit en continuïteit zorgen krapte, uitval en stoppende leerkrachten voor onrust (OCW, 2023). Leerlingen die meer individuele aandacht nodig hebben, krijgen door het lerarentekort minder aandacht om zich verder te ontwikkelen naar het niveau dat hoort bij hun leeftijd. Leerkrachttekorten op die basisscholen tast de onderwijskwaliteit aan, wat de sociale ongelijkheid onder leerlingen verder versterkt.

Dat er een relatie is tussen woningmarkt en de arbeidsmarkt is evident, maar hoe en in welke mate die relatie een rol speelt in het leerkrachten tekort in Amsterdam is onbekend. Woningtekort, arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden, zouden het voor leerkrachten niet aantrekkelijk maken om te werken in het basisonderwijs in Amsterdam. Over hoe de toegankelijkheid van woningen, arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden doorwerken op keuzes van leerkrachten is weinig bekend. Inzicht in de keuzes en overwegingen van leerkrachten, werpt licht op hoe het woningtekort doorwerkt op het lerarentekort en mogelijk doorwerkt op sociale ongelijkheid in de stad.

In dit rapport zetten we de resultaten van een kwalitatief onderzoek onder leerkrachten en aankomende leerkrachten in het basisonderwijs uiteen. We laten zien hoe leerkrachten hun woon- en werksituatie beleven en welke arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden belangrijk zijn voor hen en welke rol die spelen in de keuze om te

⁴ Bron: <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/primair-onderwijs/personeel/uitval-startende-leraren-primair-onderwijs>

wonen en/of te werken in Amsterdam. Het rapport geeft antwoord op de volgende onderzoeksvraag:

Welke werk- en woonaspecten nemen basisschoolleerkrachten mee in hun overwegingen om te wonen en/of te werken in Amsterdam?

Hoofdstuk 2.

Woonwerkkeuzes, een Gordiaanse knoop

Een relatie tussen wonen en werken is aanwezig, maar is door discontinuïteit van de huizenmarkt en arbeidsmarkt is de relatie niet lineair (Allen & Hamnett, 1991). Via inkomens van huishoudens, is de woningmarkt verbonden met de arbeidsmarkt. Inkomens van huishoudens bepalen de mogelijkheden op de woningmarkt, waar woonkosten een belangrijke schakel vormen tussen wonen en werken. Waar mensen werken en welke baan ze hebben, beïnvloedt onder andere hun vestigingsbehoeften, terwijl woonlocatie en woonlasten het aanbod van geschikte werknemers beïnvloedt.

De stijgende woningprijzen in Amsterdam zijn slechts deels te verklaren door verbetering van woningen, traditionele macro-economische factoren en ontwikkelingen in de vrije huursector (Dröes et al., 2017). Er zijn tal van factoren zoals, bevolkingsgroei, veranderende gezins-

samenstelling, beperkte bouwgrond, speculatie, projectontwikkeling, vastgoedbeheer en lange bouwprocedures, die tekort aan woningen verklaren. Door woningtekorten in Amsterdam is de mismatch tussen wonen en werken na de kredietcrisis groter geworden, terwijl de werkgelegenheid zich meer en meer concentreert in en rondom Amsterdam.

De aantrekkingskracht van de Randstad op werkende mensen is de afgelopen jaren aanzienlijk gegroeid⁵. Met name Groot Amsterdam heeft zich ontpopt tot een economisch centrum, waar het aantal banen de afgelopen decennia gestaag is toegenomen. In de omliggende gebieden is de groei van het aantal banen lager. De concentratie en groei van werk, brengt naast kansen ook uitdagingen met zich mee.

Centralisatie van werkgelegenheid heeft bijgedragen aan de toenevende vraag naar woningen in de stad en de directe omgeving van de stad. In combinatie met schaarste aan nieuwe woningen schieten de huizenprijzen omhoog, waardoor veel mensen moeilijk aan betaalbare woningen kunnen komen. Lage en zelfs middeninkomensgroepen hebben vaak moeite om de hoge woonkosten op te brengen, wat resulteert in een grotere kloof tussen degenen die het zich kunnen permitteren om in de stad te wonen en degenen die zich gedwongen voelen om naar de omliggende gebieden te verhuizen of huizen van doorgaans minder goede kwaliteit te accepteren in de particuliere huursector.

Woningnood en krapte op de arbeidsmarkt vormen voor Amsterdam een uitdaging. Er zijn aanwijzingen dat minder kapitaalkrachtige mensen de stad verlaten of zich niet meer vestigen in de stad. De trek uit de stad zorgt niet alleen voor extra druk op de reeds overbelaste infrastructuur, maar zorgt ook voor veranderingen in het arbeidsaanbod. Gebieden

⁵ Zie o.a. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/42/aantrekkingskracht-voor-nieuwe-baan-is-hoog-in-randstad-en-midden-nederland>

waar mensen naartoe trekken liggen vaak buiten een redelijke woonwerkafstand, waardoor een deel van hen in die gebieden werk zoekt.

Verandering in het arbeidsaanbod draagt bij aan het personeelstekort voor cruciale beroepen, wat verstrekkende gevolgen kan hebben voor Amsterdam. In steden zoals Londen heeft de woningnood al gezorgd voor merkbare verschuivingen, die zich openbaren in onder andere problemen met het aantrekken en behouden van mensen in cruciale beroepen, zoals leerkrachten (Morrison, 2003; Morrison & Monk, 2006). Maar beschikbaarheid van woningen is maar één factor in de woon- en werkkeuze van leerkrachten.

2.1. De leerkracht is cruciaal voor de stad

Dat leerkrachten een cruciaal beroep hebben behoeft weinig uitleg. Leerkrachten vormen toekomstige generaties, bevorderen de maatschappelijke oriëntatie en verbeteren het algemene welzijn van een samenleving. Ze zijn cruciaal voor de collectieve vooruitgang van een samenleving.

De afgelopen jaren is er in de Randstad steeds meer aandacht voor stedelijk onderwijs⁶ (Reed, 2009), in het bijzonder concentratiescholen, die zich doorgaans bevinden in stedelijke gebieden. Die scholen hebben vaak te maken met uitdagingen zoals armoede, beperkte toegang tot middelen en sociale en economische ongelijkheid. Leerkrachten die wonen en werken in de stad zijn een onderdeel van de sociale en culturele context van die school. Ze hebben kennis van de routines, de cultuur en de institutionele werking van de stad, op grond waarvan zij leerlingen begrijpen en wegwijs maken. Daarom zijn leerkrachten die

⁶ Stedelijk onderwijs verwijst naar onderwijsinstellingen die gevestigd zijn in stedelijke omgeving waarin unieke uitdagingen en kansen zich voordoen in de omgeving van de instelling, sociale en economische ongelijkheid en culturele dynamiek.

wonen en werken in de wijk of stad belangrijk voor concentratiescholen (zie o.a. El Hadioui, 2011).

Het aantal leerkrachten, en vooral jonge leerkrachten, dat op concentratiescholen vertrekt ligt gemiddeld (veel) hoger dan op andere scholen (Reches & van Spijker, 2023). Behouden van leerkrachten voor concentratiescholen vraagt om gerichte acties, vooral voor de Randstad en in het bijzonder Amsterdam waar het aantal concentratiescholen hoog is. In schooljaar 2017-2018 zijn ongeveer 250 leraren van buiten Amsterdam naar Amsterdam verhuisd. Dit betreft veelal startende leerkrachten die het ouderlijk huis verlaten. In hetzelfde jaar zijn ongeveer 600 leerkrachten binnen Amsterdam verhuisd en zijn ongeveer 300 leerkrachten veelal met gezin verhuisd uit Amsterdam (Booi, 2020). De verhuismotieven zijn voor bijna alle leerkrachten hetzelfde: van te krappe woonruimte naar ruimere woonruimte.

Naast verdringing op de woningmarkt (Booi, 2020) is de schaarste aan leerkrachten ook te relateren aan de arbeidsvoorwaarden. Primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden voor leerkrachten zijn mager ten opzichte van andere beroepsgroepen (De Groot e.a., 2018). Vanuit de rijksoverheid is er sinds een paar jaar aandacht⁷ voor de arbeidsvoorwaarden van basisschoolleerkrachten. Leerkrachten zijn onmisbaar voor het functioneren van de stad, maar behoren met hun inkomen tot beroepsgroepen met de lage- en middeninkomens. Startende leerkrachten met een fulltime aanstelling vallen met 3.301 euro bruto per maand (max. LB-schaal)⁸ in de lage inkomensgroep⁹. Van de leraren tot 29 jaar verdient 30% minder dan 34.911 euro bruto per jaar – de grens voor sociale huur in 2020. Daarnaast werken veel leerkrachten in deeltijd en hebben daarmee een deeltijdsalaris.

⁷ www.aanpaklerarentekort.nl

⁸ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-het-onderwijs/vraag-en-antwoord>

⁹ Lage inkomensgroep is bruto jaarsalaris van minder dan 40 duizend euro per jaar.

Omdat leerkrachten een cruciale functie vervullen voor de stad, zetten Amsterdamse basisscholen zich samen met de gemeente Amsterdam in om het leerkrachtentekort vanuit verschillende beleidsterreinen te tackelen. Een van de terreinen is het woonbeleid en in het bijzonder de voorrangsregelingen. In Amsterdam bestaan al langer (maar niet in alle jaren) voorrangsregelingen voor basisschoolleerkrachten uit de lage inkomensgroepen met een vaste aanstelling. Leerkrachten die niet in aanmerking komen voor voorrang op een sociale huurwoning zijn aangewezen op de particuliere huur, waar sommige verhuurders ook voorrang geven aan mensen met een maatschappelijke functie.

2.2. Wonen en werken: verwachtingen en keuzes in een levensfase

In ons leven maken we constant keuzes, sommige zijn levensbepalend en andere weer niet. Keuzes die we in de adolescentieperiode maken doen we op basis van beelden en idealen, die we meekrijgen uit de omgeving waarin we opgroeien.

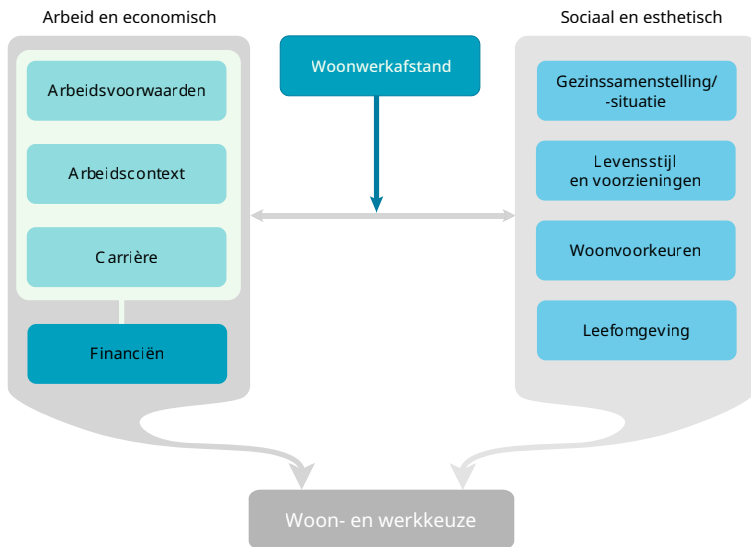
We weten dat verwachtingen en de waardering van taken, functies, beloningen, bekwaamheden en de werkcontext bepalende factoren zijn in de keuzes van leerkrachten (Watt & Richardson, 2007). Verwachtingen gaan over het beeld dat leerkrachten hebben van het beroep, de inspanningen die leerkrachten leveren om het beeld te realiseren en de resultaten uit die inspanningen. Beroepssocialisatie op school en in de werkcontext zijn daarin bepalend. In die contexten gaat het om het plezier in de uitvoering van de functie, de nutswaarde van de functie, de eigen toekomst en de verwezenlijkingswaarde gegeven de kosten, opofferingen en inspanningen die daarvoor nodig zijn.

Het leven ontvouwt zich in een aantal fasen waarin zich verschillende keuzes aandienen (zie o.a. Tieleman, 2023), die mensen maken op basis van intrinsieke, extrinsieke en altruïstische motieven (Bastick, 2000;

Richardson & Watt, 2005; Rinke, 2008). In de adolescentiefase nemen de meeste mensen een besluit over het beroep dat zij willen uitvoeren. De verwachtingen die ten grondslag liggen aan die keuzes zijn meestal ingegeven door intrinsieke en altruïstische motieven. Beroepskeuzes die mensen maken in hun adolescentiefase openbaren zich voor de meeste mensen in de vroege volwassenheid. Belangrijke keuzes over carrière en loopbaan, gecombineerd met een zoektocht naar financiële stabiliteit maken mensen in de vroege volwassenheid. Voor de mees- tenis het tevens de fase waarin zij liefdesrelaties ontwikkelen en keuzes maken voor een partner om al dan niet een gezin mee te stichten en zich te settelen in een gebied. In deze fase proberen de meeste mensen een eigen woning te krijgen. Ook in deze fase tekent zich de nuts-, verwachtings- en verwezenlijkingswaarde af van de keuzes die zij hebben gemaakt. Verschillen tussen verwachtingen en werkelijkheid, in combinatie met veranderende keuzemotieven zorgen voor significante keuzes. In de middelbare volwassenheid neemt het belang van privéomstandigheden toe en staan nog te realiseren carrièreambities en wensen centraal. Keuzes voor wonen en werken bouwen in deze fase voort op de voorgaande fase. In de late volwassenheid hebben afwegingen rondom wonen, werk, gezin en financiën een andere lading. Keuzemotieven in deze fase zijn voornamelijk ingegeven door gezondheid, levensstijl en reflectie op levensdoelen.

Redenen om te verhuizen kunnen uiteenlopend zijn. Aan verhuizen liggen veranderende behoeften ten grondslag die verband houden met de levensfasen waarin iemand verkeert (zie o.a. Rossi & Shlay, 1982). Per levensfase willen mensen verschillende sociale esthetische, economische en arbeidsgerelateerde behoeften maximaliseren. Bij het sociale en esthetische gaat het over factoren zoals de gezinssituatie, levensstijl en voorzieningen (onder andere wonen dicht bij de natuur, centrum), woonvoorkeuren (onder andere omvang van woning, woonstijl) en leefomgeving (onder andere sociale leefomgeving) die bepalend zijn (zie Figuur 1). Economische en arbeidsgerelateerde behoeften gaan

over financiële middelen, carrièremogelijkheden, arbeidscontext en arbeidsvoorwaarden. Vrijwillig verhuizen is over het algemeen een stijging op de sociale ladder (zie o.a. Blau et al., 1978), waarmee individuen op verschillende aspecten hun levenssituatie en in het bijzonder hun woonsituatie willen verbeteren. Woon-werkkeuzes spelen in het verbeteren van hun woonsituatie een belangrijke rol omdat individuen in die keuzes hun arbeid en economische en sociaal en esthetische aspecten proberen te maximaliseren gegeven de woon-werkafstand.

Figuur 1: Woonwerkkeuze factoren

De woon-werkafstand speelt een belangrijke rol in de woon-werkkeuze. Werknemers nemen in hun besluitvormingsproces rondom wonen en werken de woon-werkafstand in overweging. Verhuizen en/of een nieuwe baan is daarom vaak gerelateerd aan de woningmarkt en de arbeidsmarkt, waar woon-werkafstand een intermediaire besluitvormingsfactor is. Individuevalueringen niet alleen hun woonomstandigheden op basis van sociale en esthetische overwegingen, maar kijken

ook naar de economische en arbeidsgerelateerde aspecten die hun levenskwaliteit beïnvloeden. Streven naar een ideale woonplek, inclusief een ideale woning, gaat gepaard met het streven naar een balans tussen persoonlijke voorkeuren en praktische overwegingen zoals de woon-werkafstand.

2.3. Woon-werkafstand

Werken doen we meestal liever dicht bij huis. Werknemers hebben in 2021 gemiddeld 6,1 kilometer per dag afgelegd om van en naar het werk te gaan¹⁰. Uit cijfers van AOb¹¹ blijkt dat leerkrachten graag dicht bij huis willen werken. Onderzoek laat zien dat vooral deeltijdwerkers een kortere afstand afleggen naar werk (Traag, 2018). In Amsterdam woont 60% van de leerkrachten in de stad (Reches & van Spijker, 2023). De 40% die buiten de stad woont heeft in de woonwerkkeuze de woon-werkafstand afgewogen. De meeste leerkrachten (78%) wonen ongeveer 20 km van het middelpunt van de Amsterdamse scholen (Groot et al., 2018).

Buitenlands onderzoek naar woon-werkverkeer laat zien dat lange afstanden tussen woon- en werkplaats, een negatief effect hebben op de kwaliteit van leven (Han et al., 2022) en werk (Clark et al., 2020; Olsson et al., 2013). Het negatieve effect is afhankelijk van de reisduur, de complexiteit van de reis (de moeite die het ze kost) en het reiscomfort. Naarmate de duur en complexiteit toenemen, neemt ook het nadelige effect verder toe (Olsson et al., 2013) en ontstaat een voorkeur naar verkorting van de reistijd door te verhuizen of een andere baan dicht bij huis te kiezen. Hiertegenover staat dat anderen hun reistijd willen verlengen om een betere banen te krijgen. Over de afwegingen en

¹⁰ <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/verkeer-en-vervoer/personen/van-en-naar-werk>

¹¹ <https://www.onderwijsblad.nl/article.asp?ArtikelID=1062>

het evenwicht lopen de onderzoeksresultaten uiteen en zijn soms zelfs tegenstrijdig (zie o.a. Stutzer & Frey, 2008).

Forenzen vormt een wezenlijk onderdeel van het werkzame leven. Voor de meeste mensen is forenzen een fysieke en mentale last (Tao et al., 2023). Rondom die last maken zij keuzes waarin zij verschillende economische, arbeidsgerelateerde, sociale en esthetische aspecten afwegen. Zij maken die afwegingen ten opzichte van de kosten (last) die zij hebben aan het woon-werkverkeer. Tegenover kosten zoals een lange reisduur, een complexe reis en een lager reiscomfort staan baten, zoals een betere woning en woonomgeving. Voor een balans tussen kosten en baten in het woon-werkverkeer spelen toegankelijkheid van woningen en de beschikbaarheid van werk een rol. Alleen bij gelijkwaardige of betere woningen en banen kan er sprake zijn van een te overwegen alternatief. In de huidige situatie van een tekort aan woningen bij een ruime keuze aan banen ligt het voor de hand dat mensen werk zoeken dichterbij de plek waar zij een woning kunnen vinden.

In de afwegingen die individuen maken verdisconteren zij ook de baten en lasten van hun partner of gezin. Als individuen niet zelf profiteren, is er een spillover-effect naar de partner, kinderen of huisgenoten (Stutzer & Frey, 2008). Over het geheel genomen zorgen de afwegingen ervoor dat de baten voor het huishouden toenemen of gelijk blijven, waar individuele lasten kunnen toenemen. Risicovolle transactiekosten, onduidelijke en onzekere baten kunnen alternatieve keuzes zoals verhuizen of een andere baan nemen belemmeren. Ook kritieke levensgebeurtenissen kunnen zorgen voor gedwongen keuzes, waarin de balans tussen kosten en baten van het individu en het huishouden uit evenwicht raken. Opofferen of toegeven op factoren zoals woongenot of carrièremogelijkheden vormt dan een uitweg.

2.4. Werkgerelateerde overwegingen

In de woon-werkkeuze en vooral de last van het forenzen overwegen leerkrachten ook de kosten en baten van hun arbeidsvoorwaarden, arbeidscontext, carrièremogelijkheden en hun financiële situatie. Afgelopen jaren is de onvrede onder leerkrachten in het basisonderwijs duidelijk zichtbaar geworden. Minder werkdruk, meer loon en minder administratielast zijn veelgehoorde eisen (zie o.a. Traag, 2018; Van der Werff et al., 2017; Wolbers, 2014) die allemaal te maken hebben met de kwaliteit van de arbeid.

De kwaliteit van de arbeid gaat over arbeidsomstandigheden, arbeidsinhoud, arbeidsvoorwaarden en arbeidsverhoudingen (zie o.a. Van Hootegem et al., 2008). De arbeidsomstandigheden gaan over de fysieke, het sociale en het psychologische klimaat van de werkomgeving. Een fysiek (bijvoorbeeld ergonomisch, voldoende daglicht) en sociaal veilige werkomgeving, waarbij lichamelijke, geestelijke en emotionele belasting van leerkrachten een centrale rol spelen, zijn voorwaardelijk voor werktevredenheid (Herzberg et al., 1993). In de discussie over de onvrede onder de leerkrachten gaat het vaak om de arbeidsinhoud, zoals taken, verantwoordelijkheden en autonomie (zie o.a. Traag, 2018) maar ook over bevoegdheden, voorbereiding op administratieve taken, en hun keuzevrijheid. De inbreng die leerkrachten hebben in relatie tot de context waarin zij werken, zijn vaak gericht op beleid en psychologische verhoudingen die zij met de werkgever vatten in transactionele en relationele contracten.

De onderzoeken naar de kwaliteit van arbeid onder leerkrachten gaan vaak over aspecten die behoren tot het relationele contract zoals passen bij de baan, het team, de leidinggevende, de school en de omgeving, die niet expliciet beschreven zijn (zie o.a. Demirkasimoglu, 2014). Hieronder vallen ook de tertiaire en quartaire arbeidsvoorwaarden, zoals een betrokken team en een gezellige sfeer. Vooral aan het begin van een

carrière is de sfeer belangrijk voor de beroepssocialisatie. Onderzoek (Smith & Ingersoll, 2004) laat zien dat begeleiding van startende leerkrachten met zogeheten inductieprogramma's, de uitval onder startende leraren verkleint¹². Werkomstandigheden zijn van invloed op de inductieprogramma's. Controle en inzicht in administratie, inclusief de administratielast, het pedagogische klimaat en organisatiecultuur zijn werkomstandigheden die zorgen voor een positieve invloed op de tevredenheid van leerkrachten en daarmee ook op hun keuze om bij de school of het beroep te blijven (Ma & MacMillan, 1999) .

2.5. Wonen en onderwijs, een dubbele ongelijkheid

Wonen en onderwijs zijn essentiële basisbehoeften. Het tekort aan woningen en het tekort aan leerkrachten vormt voor sommige gemeenten, zoals Amsterdam, een opgave waar geen gemakkelijke antwoorden op bestaan. Verdringing op de woningmarkt laat de ongelijkheid in kansen goed zien, want toegang tot de woningmarkt is ongelijk verdeeld. Hochstenbach (2019)²⁰¹⁹ noemt de aantrekkingskracht van de stad, en overheidsbeleid dat van huisvesting een markt maakt waarin huizen investeringsobjecten zijn, als belangrijke factoren die bijdragen aan ongelijkheid in de mogelijkheden om aan een woning te komen in Amsterdam. Deze factoren in combinatie met het gebrek aan woningen, drijven de woonprijs op, drukken mensen met lagere inkomens de stad uit en werpen voor potentiële nieuwkomers een toegangsdrempel op.

Mensen met hogere inkomens hebben over het algemeen meer financiële middelen om kwalitatief goede huizen te kopen, wat vaak resulteert in woonsegregatie (Piketty, 2014). De woonsegregatie is cruciaal voor het begrijpen van sociale ongelijkheid in de stad (zie o.a. Boterman,

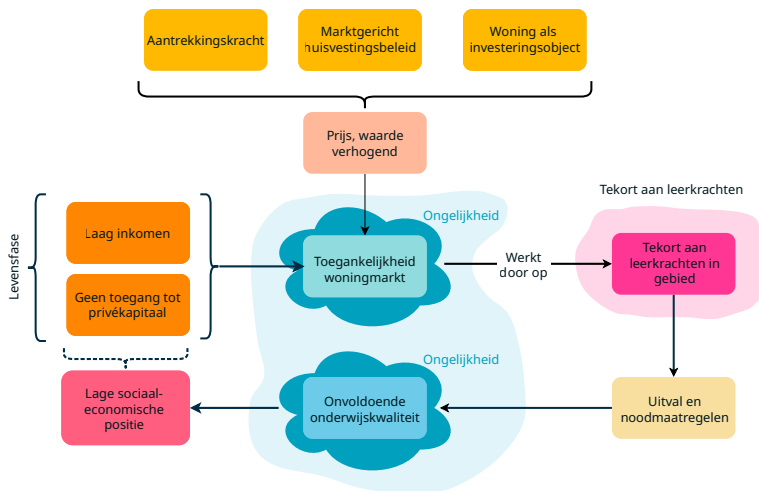
¹² Voor de Nederlandse context Kennisrotonde. (2019). *Wat zijn (belangrijkste) redenen voor uitval van vo-leraren uit het beroep in de eerste vijf jaren?* (KR.708). Den Haag: Kennisrotonde

2022). Inkomensongelijkheid leidt tot grotere verschillen in de toegang tot betaalbare woningen. Vooral jongvolwassenen, zoals jonge leerkrachten, hebben als toetreders op arbeidsmarkt en de woningmarkt moeite met het vinden van een betaalbare woning. Als starters kunnen zij met hun doorgaans lage inkomen niet veel lenen en hebben zij vaak niet genoeg eigen vermogen om te kunnen kopen, zeker niet in Amsterdam (Hochstenbach, 2019). Een woning kopen is daarom vooral voorbehouden aan huishoudens met een dubbel modaal inkomen of toegang tot vermogen uit het familienetwerk. Een huis huren is voor mensen met een laag inkomen ook steeds lastiger omdat vele sociale huurwoningen te koop zijn aangeboden waardoor er een tekort is ontstaan aan betaalbare huurwoningen (Hochstenbach, 2022).

In onze meritocratische samenleving bepaalt de eigen verdienste onze sociaaleconomische positie. Dat gaat gepaard met het ontkennen van verschillende invloeden zoals de sociaaleconomische positie en de sociale steun van ouders en de sociale omgeving waarin mensen opgroeien. Deze en tal van andere achtergrondfactoren maken dat leerlingen ongelijke kansen op succes hebben (zie o.a. Elffers, 2022). De toenemende schoolsegregatie naar inkomen of opleiding van de ouders zorgt voor concentratie van ongelijkheid in een stad. Vooral in de grote steden is een concentratie van leerlingen van wie de ouders een relatief laag inkomen hebben het hoogst (OCW, 2022). Het tekort aan leerkrachten werkt door op die concentratiescholen. Amsterdamse basisscholen met weinig onderwijsachterstand kennen een relatief lager leerkrachtenverloop dan scholen met veel onderwijsachterstand (Reches & van Spijker, 2023).

Het lerarentekort speelt vooral in 'probleemwijken' en dan met name vooral op zogenaamde concentratiescholen (OCW, 2023), wat weer leidt tot een vergroting van de kansenongelijkheid. Want door het lerarentekort verplaats het leren zich meer van de school- naar de thuis-situatie, waardoor de sociale context waarin kinderen opgroeien nog

bepalender wordt voor schoolsucces. Hoewel er overal in het onderwijs te weinig leerkrachten zijn, is het tekort niet gelijk verdeeld. Scholen met veel moeilijke en kwetsbare leerlingen als gevolg van het ‘passend onderwijs’ (Ledoux et al., 2020) kunnen lastig leerkrachten vinden. Het lerarentekorten verloopt grotendeels langs sociaaleconomische lijnen (Onderwijsraad, 2023). Er zijn aanwijzingen dat de kwaliteit van leraren niet gelijk is verdeeld over de scholen. Zowel het tekort als de verdeling van de kwaliteit zouden bijdragen aan ongelijke kansen in het onderwijs. Verschillen tekenen zich grotendeels langs sociaaleconomische lijnen af en dat werkt door in de kansenongelijkheid in de samenleving. Die kansenongelijkheid werkt door op de toegang tot de woningmarkt, zie Figuur 2.

Figuur 2: Dubbele ongelijkheid

Hoofdstuk 3.

Opzet van het onderzoek

In onderzoeken naar wonen en werken gebruiken de meeste onderzoekers vooral macrodata waarmee ze verschillende verbanden leggen. Achter die verbanden gaan een hoop keuzes en verhalen schuil van mensen die niet altijd tot uiting komen in statistische analyses. Vragen zoals 'Waarom kiest iemand voor een beroep?', 'Waarom gaat iemand ergens werken?' en 'Waarom gaat iemand in een bepaalde gemeente wonen?' en tal van andere vragen laten zich door de complexiteit van de realiteit niet volledig beantwoorden op een kwantitatieve manier. Door leerkrachten te interviewen ontstaat er een dieper inzicht in de keuzes die zij maken. Daarom laten wij in dit kwalitatieve onderzoek leerkrachten uitgebreid aan het woord over verschillende woon en werk onderwerpen. Met het onderzoek willen we begrijpen en niet verklaren, we willen mechanismen ontrafelen die ons in combinatie met kwantitatieve onderzoeken kunnen helpen bij het vormen van zinvol beleid.

De respondenten voor het onderzoek zijn op verschillende manieren via verschillende netwerken benaderd: via scholen in Amsterdam en de pabo's in Amsterdam. Hoewel wij aan het begin een leeftijdsgrens als insluitingscriterium hadden omdat we gefocust waren op voornamelijk toetreders, en daarmee indirect leeftijd, hebben wij gaande het onderzoek het insluitingscriterium soepel toegepast. Ironisch genoeg gaven vooral aanstaande en vooral beginnende leerkrachten aan dat ze onder andere wegens werkdruk geen tijd hadden om geïnterviewd te worden.

Leerkrachten staan centraal in het onderzoek, zij zijn tenslotte de ervaringsdeskundigen als het gaat over de woon- en werksituatie van leerkrachten en het duiden van deze relatie voor leerkrachten. Op basis van hun praktijkervaringen, behoeften en ideeën komen we tot bevindingen waarvan we in dit rapport verslag doen, om middels interventies hun woon- en werksituatie te kunnen verbeteren in de hoop een bijdrage te kunnen leveren aan het terugbrengen of op zijn minst gelijk houden van het leerkrachtentekort in Amsterdam.

3.1. Kwalitatieve verzamelmethode

De resultaten zijn gebaseerd op 50 interviews onder wie 43 vrouwen en 7 mannen. Het betreft aankomende, beginnende en ervaren leerkrachten tot 40 jaar met twee uitschieters, deeltijdstudenten van 52 en 53 jaar. Van de respondenten werken of studeren er 42 in Amsterdam. De overige acht (vrouwen) zijn onlangs afgestudeerd en als leerkracht begonnen buiten Amsterdam, om precies te zijn in hun geboorteplaats.

Van de respondenten zitten er 30 op een pabo in Amsterdam, van wie een deel op het punt staat van afstuderen. Van de 30 pabo-studenten wonen er 9 bij hun ouders grotendeels buiten Amsterdam, 21 wonen zelfstandig, veelal op kamers in Amsterdam met meerdere huisgenoten. Opvallend is dat veel van deze pabo-studenten naast hun studie op andere dagen werkzaam zijn in het onderwijs als invalkracht. Dat maakte

het voor ons soms lastig om respondenten zuiver te typeren als 'aankomende' of 'beginnende' leerkracht. Dat veel van de pabo-studenten in deeltijd werken in het onderwijs is al een signaal dat de binding met een gebied en de beroepssocialisatie in de praktijk, vrij vroeg in de studie begint.

De 12 meer ervaren leerkrachten zijn tussen de 25 en 40 jaar oud en staan al langer voor de klas. De geïnterviewde leerkrachten zijn werkzaam in allerlei wijken en buurten in Amsterdam. Deze respondenten zijn in de breedte ondervraagd over hoe zij hun arbeidssituatie als leerkracht in Amsterdam ervaren in relatie tot hun woonsituatie. Deze 12 ervaren leerkrachten werken allemaal in Amsterdam, van wie er 9 ook in Amsterdam wonen.

De acht net beginnende leerkrachten, die wel via hun pabo gelinkt zijn aan Amsterdam, geven les op een school in de buurt van hun woonplaats, als Egmond-Binnen, Limmen, Alkmaar, Opmeer, Hoogwoud, Velsersbroek en Velsen-Noord. De scholen waar zij lesgeven zijn vaak etnisch minder divers. Waar hun opvattingen afwijken van hun Amsterdamse collega's, komen deze aan bod per betreffend item.

In het onderzoek hebben we gewerkt met twee interviewvragenlijsten omdat aankomende en beginnende leerkrachten in verschillende levensfasen zitten. De vragenlijsten verschillen in de kern niet, het zijn meer accentverschillen. We hebben gekozen voor aangepaste vragenlijsten omdat onze verwachting was dat aankomende leerkrachten de transitie naar de woningmarkt en de arbeidsmarkt nog moeten maken en de ervaren leerkrachten dat al hadden gedaan. Zo was onze veronderstelling dat de woonwensen van aankomende leerkrachten nog niet duidelijk zouden zijn, maar het tegendeel is gebleken. Ze hebben wel degelijk duidelijke beelden over wonen en werken met soms al zeer duidelijke keuzes. Maar meer daarover in de bevindingen.

De interviews zijn opgenomen, getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd. De analyse hebben we in verschillende fasen verricht, waarbij twee onderzoekers een vooranalyse hebben verricht en een derde onderzoeker een her-analyse heeft verricht. Verschillen en overeenkomsten zijn in vergaderingen besproken.

In dit rapport vormen citaten de illustratie van de resultaten. Zij geven kleur aan het betoog en zijn zoveel mogelijk gekozen om een praktische invulling te geven aan de analyse. Van de bijeenkomsten en gesprekken zijn verslagen gemaakt. De respondenten is anonimiteit toegezegd.

Ons advies hebben we op basis van gesprekken¹³ waaraan we hebben deelgenomen ingekleurd. We hebben bijeenkomsten bijgewoond over de voorrangsregeling van de werkgroep 'Instream weerbare bewoners' en 'Masterplan Zuidoost'. Daarbovenop zijn gesprekken gevoerd met medewerkers van woningbouwvereniging Rochdale, twee schooldirecteuren en een directeur van een scholenkoepel, allen in Amsterdam.

¹³ Het zijn gesprekken geen interviews en behoren daarmee niet tot de empirische data. De gesprekken zijn gebruikt ter inspiratie voor het advies.

Hoofdstuk 4.

Bevindingen

Aan basisschoolleerkrachten bestaat al jaren een tekort en dat tekort zal de komende jaren oplopen omdat de uitstroom hoger is dan de verwachte instroom bij ongeveer gelijkblijvende aantallen leerlingen. Steeds minder jongeren kiezen voor het leraarschap. Het maatschappelijk aanzien van een basisschoolleerkracht is, onder andere door de kwaliteit van het werk, aanzienlijk gedaald (zie o.a. Cörvers et al., 2017). Wie voor het leraarschap kiest, heeft een duidelijk beroepsbeeld: je wordt leerkracht. De weg naar het leraarschap is geplaveid met goede intenties en verwachtingen die vaak niet alleen gaan over het leraarschap maar wel zorgen voor bepaalde keuzes.

Dit hoofdstuk geeft inzicht in het doolhof van keuzes en verwachtingen die leerkrachten hebben rondom wonen en werken. Elk verhaal laat verschillende keuzes, onverwachte wendingen, emotionele en soms zelfs tegenstrijdige keuzes zien. In dit hoofdstuk maken we gebruik van portretten, waarin we de complexiteit van een keuze terugbrengen

naar een verhaal van een respondent¹⁴. Die verhalen werpen licht op de schijnbaar eenvoudige, maar vaak complexe relatie tussen wonen en werken.

4.1.1. Een moeilijke keuze: Eva

Eva, een 22-jarige enthousiaste student aan een pabo in Amsterdam, staat op het punt van afstuderen. Ze kijkt uit naar haar carrière als leerkracht. Voor haar gevoel gaat ze een lastige keuze maken, die bepalend is voor haar komende levensfase.

In haar laatste jaar van de pabo liep Eva stage op een school in het dorp waar ze zelf opgegroeide. Haar ouders en een deel van haar vrienden wonen nog steeds in het dorp. Haar reistijd was minimaal, ze kon op de fiets naar de school. Het kleinschalige en vertrouwde karakter van de school spreekt Eva aan. Ze had een relatief kleine klas en er waren weinig kinderen die extra aandacht nodig hadden. Ordeproblemen waren nauwelijks aan de orde, dat was op een van haar stagescholen in Amsterdam wel anders.

Aan de andere kant lonkt Amsterdam, met diverse aanbiedingen van scholen waar ze stage heeft gelopen. Deze scholen bieden niet alleen een beter salaris, maar bevinden zich ook in de bruisende stad waar ze gestudeerd heeft. Het vooruitzicht op een dynamisch leven en professionele groei in de stad is verleidelijk, maar tegelijk spreekt ze ook haar zorgen uit. Het is hard werken en het is niet om de hoek.

Ze heeft nooit in Amsterdam kunnen wonen, het was te duur voor haar en haar ouders, en er was niet veel beschikbaar. Gebrek aan betaalbare woonruimte in het dorp waar ze woont is ook een obstakel, nu zit ze nog goed bij haar ouders. Dat geeft haar en haar vriend de tijd om

¹⁴ De verhalen zijn gebaseerd op interviews maar de namen zijn verzonnen en komen niet overeen met de namen van onze respondenten.

te sparen en te kijken voor een koophuis in het dorp of een van de aangrenzende dorpen. Het dorp heeft een sterke aantrekkingskracht op Eva. Het idee van een hechte gemeenschap, sociaal netwerk, weinig reistijd en meer overzichtelijke klassen spreekt Eva aan.

Uiteindelijk staat Eva voor een keuze tussen een levendige schoolomgeving en de mogelijkheden die een grote stad biedt, en de vertrouwde, rustige schoolomgeving van haar geboortedorp. Carrièrekansen, werkgelegenheid en levenskwaliteit maken de beslissing voor Eva moeilijk. De keuze heeft invloed op hoe zij haar leven de komende jaren gaat vormen.

Het verhaal laat zien dat pabo-studenten, zoals veel studenten aan het einde van hun studie, keuzes maken waarin wonen en werken een prominente rol spelen. Het verhaal laat zien dat sommige keuzes, zoals wonen in een geboortedorp of omliggende dorpen, soms al besloten liggen in de sociale binding (inclusieve relaties) die mensen hebben vóór hun studie. Een aantal intrinsieke en altruïstische motieven, zoals een vertrouwde omgeving, een hechte gemeenschap, een overzichtelijke klas en weinig reistijd, zijn afwegingen die zij maakt tegen een aantal extrinsieke factoren zoals carrièrekansen en meer salaris in een bruisende en dynamische stad. Stages geven inhoud aan verwachtingen. Voor Eva waren die verwachtingen bepalend voor haar keuze. Vooral verwachtingen over inspanningen, die mogelijk nodig zijn bij bepaalde scholen, lijken voor haar niet direct op te wegen tegen de extrinsieke factoren.

4.2. Verwachtingen werken door

Voordat jonge leerkrachten komen tot een woon-werkkeuze tijdens of na hun opleiding, maken de meesten eerst een keuze gericht op het al dan niet afronden van de opleiding om als leerkracht aan de slag te gaan. Bij de respondenten merken we dat verwachtingen over het beroep van leerkracht een cruciale rol spelen in de beroepskeuze. Als

het beroep tegenvalt haakt een deel van de toekomstige leerkrachten voortijdig of in de eerste jaren af.

Leerkrachten ervaren een diepgaand gevoel van zingeving in lesgeven aan kinderen. Stimuleren van leerplezier, het creëren van een positieve, veilige klasomgeving en kennis overdragen zijn enkele aspecten van de zingeving die zij noemen. Ook voor aankomende leerkrachten is betekenisgeven cruciaal. Het bepaalt of zij doorgaan met de opleiding. Als randzaken de overhand krijgen zeggen ze te stoppen en iets anders te gaan doen.

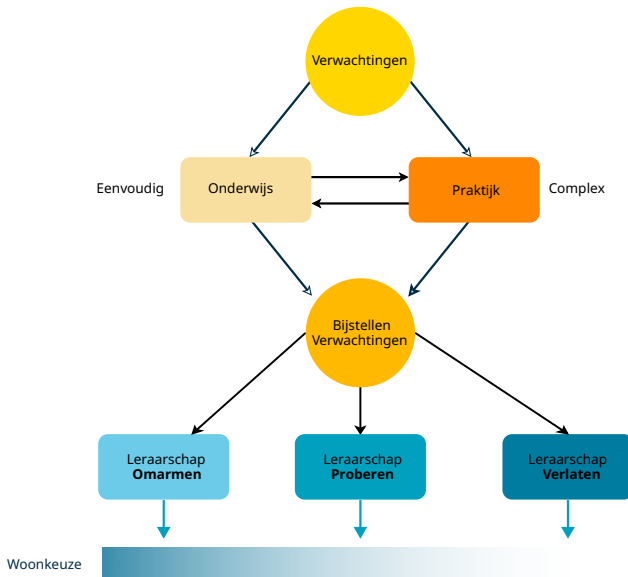
“Ik wil later echt wat betekenen voor kinderen. En dan niet alleen aan kinderen uitleggen hoe je sprongen op de getallenlijn kan maken, maar meer dat een kind plezier heeft, en weet waar het om gaat. Die [onderwijs]beleving vind ik gewoon heel belangrijk.”

Het valt op dat meerdere toekomstige leerkrachten (pabo-studenten) aangeven te overwegen om te stoppen met de opleiding. Gebrek aan motivatie noemen zij als een verklarende factor, maar daarin klinken tegenvallende verwachtingen door. Voor de toekomstige leerkrachten is werken met kinderen belangrijk, maar niet iedereen is even gemotiveerd om les te geven aan bepaalde groepen kinderen zoals kleuters, ‘veel fröbelen’, zoals meerderen het noemen. Taal- en rekentoetsen in het eerste jaar van de pabo zijn voor velen een zorg en soms een struikelblok. We merken dat een deel van de respondenten alternatieve carrièremogelijkheden of onderwijslooppaden achter de hand heeft als copingmechanisme voor de stress of grote zorgen die voortkomen uit de toets: ga ik iets anders doen als die toets niet lukt.

Onze respondenten laten weten dat verwachtingen die zij hebben en de competenties die zij hebben opgedaan tijdens hun studie, niet goed stroken met de realiteit van de onderwijspraktijk. Veel aankomende en

beginnende leerkrachten onder onze respondenten geven aan niet tevreden te zijn over wat zij leren op de pabo. De 'theorie' komt niet goed overeen met de ervaringen die zij opdoen tijdens hun (praktijk) stages. Vooral de beroepssocialisatie laat te wensen over. Zo vertaalt een aantal respondenten een lage verantwoordelijkheid en lage zelfstandigheid tijdens hun stages tot onvrede over de competentieontwikkeling op verantwoordelijkheid en zelfstandigheid. Verschil tussen de theorie, inclusief de stage, en de praktijk is voor hen te groot. In de praktijk krijgen zij voor hun gevoel ineens volle verantwoordelijkheid en zelfstandigheid, iets wat ontbreekt in de aanloop naar die praktijk. In een relatief korte periode moeten zij in de praktijk veel nieuwe competenties, taken en handelingsrepertoires zich eigen maken. Vooral taken zoals ordehandhaving, administratie, documentatie, feestvieringen, lastige ouders en de overleggen onder en na schooltijd, zorgen ervoor dat de druk op de beginnende docenten hoog is. De onderwijsrealiteit waarin de nieuwe leerkrachten terechtkomen na hun opleiding, is weerbarstig en soms uitermate complex. Ze zijn wel startbekwaam, maar nog niet handelingsbekwaam.

Uit de interviews maken we op dat verwachtingen over werken als leerkracht, doorwerken in de keuze voor de school waarvoor de toekomstige leerkrachten willen werken. En die keuze heeft gevolgen voor de woonkeuze. De complexiteit van de praktijk zorgt ervoor dat studenten hun verwachtingen zowel in positieve als negatieve zin bijstellen. Studenten die het beroep omarmen, zeker zijn van het leraarschap, lijken een duidelijkere werkkeuze te maken waar de woonkeuze aan verbonden is. Studenten die dat minder hebben, maken meer nuances waarin de keuze voor het beroep, de school en de context afhangt van verschillende condities waardoor de woonkeuze ondergeschikt lijkt, zie Figuur 3.

Figuur 3: Verwachtingen over het leraarschap en woonkeuze

In de verwachtingen die pabo-studenten hebben speelt ook het onderwijsconcept (montessori, jenaplan etc.) dat de school aanbiedt een rol. Sommigen hebben een duidelijke voorkeur, wat de keuzemogelijkheden verruimt of verkleint. Het onderwijsconcept is een plus, maar de mate waarin een school innovatief is speelt een belangrijkere rol in de keuze voor een school. Verwachtingen van studenten gaan niet alleen over didactiek en pedagogiek, maar zeker ook over de arbeidscontext en -omstandigheden.

“Welke rol heeft jouw woon-werksituatie in het maken van een keuze om na je opleiding als leerkracht te gaan werken? Nou, ik vind het fijn als de school openstaat voor nieuwe ontwikkelingen en niet al vastbesloten is dat je geen nieuwe dingen uit mag proberen of zo.

Ik vind het leuk als het een school in ontwikkeling is. Maar verder maakt het me niet zoveel uit [waar de school staat of waar ik woon].“

4.2.1 Waar ik werk is belangrijk: Lisa

Lisa is geboren en getogen Amsterdamse en woont in het centrum op kamers. Ze heeft net haar opleiding aan de pabo afgerond. Ze heeft heldere verwachtingen en wensen als het gaat om werk en de werkcontext.

Lisa verlangt naar een werkomgeving die niet alleen voldoet aan haar professionele ambities, maar ook aan haar werk- en privébehoeften. Ze droomt van de vrijheid om haar eigen creatieve stempel op lessen te drukken en haar onderwijsstijl te ontwikkelen. Voor Lisa gaat het niet alleen om de overdracht van kennis aan en het inspireren van kinderen. Een leuke werksfeer is voor haar even belangrijk en zelfs voorwaardelijk voor het kennisdelen en inspireren.

Het gaat Lisa niet alleen om de sfeer op school, maar ook om de erkenning van haar inzet en de kwaliteiten die ze inbrengt. Erkenning is niet alleen een persoonlijke behoefte voor Lisa, maar ook een verlangen naar waardering vanuit de collega's, schoolleiding en ouders. Ze wil waardering voor haar inspanningen en heeft behoefte aan ondersteuning in haar professionele ontwikkeling. Salaris waar ze van kan rondkomen in Amsterdam is voor haar een tastbaar signaal van waardering, maar het gaat haar om meer dan dat.

Verbeteringen in de vakantie- en verlofregeling zouden haar leven als jonge leerkracht aanzienlijk aantrekkelijker maken. Ze ziet flexibele verlofdagen als een mogelijkheid om werk en privé in balans te houden, iets wat voor haar belangrijk is. Flexibiliteit is voor Lisa een sleutelwoord, niet alleen binnen het klaslokaal, maar ook in het bepalen van haar werktijden en -plaatsen.

Lisa heeft tijdens haar stage gemerkt dat de hoge werkdruk, mede veroorzaakt door administratieve lasten en de impact van de sfeer in de klas, een hoge tol eist. Een school met relatief veel kinderen die passend onderwijs nodig hebben, maar waar de school te weinig middelen voor heeft, kost een hoop energie, zegt ze. Tegelijkertijd geven de inspanningen haar ook een hoop voldoening. Als Amsterdamse begrijpt ze de situatie van de kinderen in haar klas. Het is een uitdaging die ze graag aangaat. Voldoening en een goede werkomgeving compenseren voor haar een hoop, maar ze weet niet of dat voldoende is om het lang vol te kunnen houden als leerkracht.

Voor Lisa is de werkomgeving bepalend, want als haar werk niet leuk is, zoekt ze een andere school in de stad waar ze kan werken. Over wonen denkt Lisa nog niet na, omdat ze nog verder wil studeren. Een volwaardig huis in Amsterdam vinden is lastig.

Het verhaal van Lisa laat zien dat de werkcontext en -omstandigheden belangrijk zijn in de keuze voor een school. Het zijn heldere verwachtingen en verlangens die verder reiken dan de traditionele arbeidsvoorwaarden. Het verhaal laat ook zien dat het om meer gaat dan het salaris. Verbeteringen in de vakantie- en verlofregeling voor bijvoorbeeld een betere werk-privébalans, meer flexibiliteit in het bepalen van werktijden en -plaatsen zijn maar een aantal dingen die zij noemt en belangrijk vindt.

Waardering van ouders, schoolleiding en collega's spelen ook een belangrijke rol. Erkenning van deze actoren duidt op een behoefte aan ondersteunende arbeidsrelaties. Een leuke werksfeer is geen bijkomstigheid, maar een noodzakelijkheid om jonge leerkrachten een omgeving te bieden waarin zij hun ambities en creativiteit tot bloei kunnen laten komen. De zoektocht naar autonomie en vrijheid om een eigen creatief stempel te drukken op het onderwijs is een wezenlijk onderdeel van de professionele identiteit. De kans krijgen om die professi-

onele identiteit te ontwikkelen in een goede werkomgeving zorgt voor een betere arbeidsrelatie. Jonge leerkrachten zullen dan waarschijnlijk minder snel wisselen van werkgever en minder snel het onderwijs verlaten.

4.3. Werkcontext en -omstandigheden

Aankomende en beginnende leerkrachten hebben behoefte aan een goede werkomgeving en vooral een goede werksfeer. Daar stemmen zij hun woonkeuze op af of nemen dat mee in hun overwegingen. Werkomgeving gaat niet alleen over het gebouw waarin de school is gevestigd, maar ook over de wijk of buurt waar de school is gevestigd. Het gaat ze vooral om een gezellige sfeer in de klas en werksfeer tussen collega's.

Onderlinge steun en gelijkwaardigheid zijn voor de respondenten belangrijke aspecten voor de werksfeer. Open communicatie, oprechte interesse, onderlinge hulp zonder afwijzing en erkenning zijn cruciaal. We merken dat aankomende en beginnende leerkrachten samenwerking en ondersteuning van elkaar benadrukken. Regelmatig een klas van een collega binnenlopen, van gedachten wisselen en eerlijke feedback zijn enkele aspecten die ze noemen. Ze benadrukken ook de behoefte aan erkenning en steun van collega's en schoolleiders. Enkelen verkiezen daarom kleine scholen boven grote scholen, want op grote scholen ervaren ze door de omvang minder contact omdat bijvoorbeeld pauzes verspreid zijn. Grote scholen vinden ze ook minder overzichtelijk. Goede onderlinge relaties met collega's zijn volgens onze respondenten werkplezier verhogend en werkdruk verlagend.

“Af en toe een borrel met de collega’s vind ik heel gezellig. En op woensdagmiddag gaan we samen lunchen. Dat maakt het team hechter en het werk ook leuker.”

Een negatieve werksfeer zorgt vooral bij aankomende en beginnende leerkrachten ervoor dat ze een andere school (werkgever) zoeken of na de stageperiode niet voor de betreffende school willen werken. Aankomende en beginnende leerkrachten informeren elkaar informeel over de werksfeer op een school. Zo vertellen ze elkaar hoe de werksfeer is, hoe de begeleiding is en wat voor ‘soort’ gedrag kinderen laten zien. Zo spreekt een enkeling zich uit over bijvoorbeeld roddelen, wat een indicatie is voor minder openlijk een mening kunnen delen en een laag collegiaal vertrouwen. Terwijl aankomende en beginnende leerkrachten juist veel belang hechten aan openheid en vertrouwen. Bij een slechte werksfeer neemt de kans toe dat aankomende en beginnende leerkrachten naar een andere werkgever overstappen.

“Je merkt soms dat er binnen schoolteams achter mensen hun rug om wordt gepraat. Misschien is dat nu op mijn school het geval, maar ik hoor het over meerdere scholen. Iedereen heeft natuurlijk een mening, maar ik hou die liever voor me. Vaak gaan mensen toch praten en ik word daar niet gelukkiger van.”

4.3.1. Sfeer en cultuur in de klas

Naast werksfeer speelt ook de sfeer in de klas een rol. Als gevolg van het ‘passend onderwijs’ is het aantal scholen met veel kinderen met extra ondersteuningsbehoeften vanwege gedragsproblemen of risico’s op leerachterstand sterk toegenomen (Ledoux et al., 2020). Scholen met een relatief hoog aantal kinderen met gedragsproblemen of bepaalde straat- en/of wijkcultuur zijn niet altijd even populair onder aankomende en beginnende leerkrachten (zie ook Piot et al., 2009). Niet bekend

zijn met bepaald gedrag of omgangsvormen kost leerkrachten meer energie en zorgt voor de nodige frustratie omdat het volgens de leerkrachten ten koste gaat van de leerlingen. Beginnende en aankomende leerkrachten werken daarom liever niet op scholen met veel leerlingen die extra aandacht vragen, zoals leerlingen met gedragsproblemen. Onze data laat zien dat leerkrachten die opgegroeid zijn in Amsterdam of vertrouwd zijn met een bepaalde wijkcultuur, eerder geneigd zijn om te kiezen voor bepaalde concentratiescholen.

“Want uiteindelijk weet je meer van Amsterdam, je bent er zelf opgegroeid. Je weet in welke omgeving de leerlingen opgroeien. Daarom zijn voor Amsterdamse kinderen Amsterdamse leerkrachten het beste, in plaats van iemand uit Maastricht of uit Limburg. Die hebben daar hele andere leefomgevingen. Die passen dan niet goed bij de leerlingen uit Amsterdam.”

Toch zijn er onder onze respondenten ook leerkrachten, die zelf buiten Amsterdam wonen maar juist behoefte hebben aan uitdagingen die zulke scholen bieden. Ze beschouwen de culturele diversiteit zelfs als een uitdaging en verrijking. Een passende of uitdagende leeromgeving lijkt eerder af te hangen van ervaringen die interacteren met de sfeer en organisatie van de school, die toekomstige leerkrachten ervaren tijdens hun stage of invalwerk. Deze ervaringen werken door in de woonkeuze die zij maken. Maar de interviews laten ook zien dat culturele vorming en voorkeuren ook in de woonkeuze doorwerken.

Uit de interviews blijkt een interactie tussen culturele identiteit en voorkeuren gericht op het leraarschap en de geografische omgeving waar leerkrachten les geven of willen geven. Sommige leerkrachten benadrukken een sterke verbondenheid met een specifieke subcultuur, waarin zij vooral de nadruk leggen op een gedeelde achtergrond. Ze ervaren vooral in etnisch divers samengestelde scholen uitdagingen,

die zij niet of minder ervaren in scholen met dezelfde subcultuur. Leerkrachten zijn zich ervan bewust dat culturele verschillen een rol spelen bij het tot stand brengen van connecties met leerlingen: als je een cultuur begrijpt heb je eerder een connectie. Verschillen die van invloed zijn op de complexe relatie tussen culturele identiteit, sociale omgeving en professionele keuzes. De voorkeur om in een bekende omgeving te wonen en werken, waar zij beter bekend zijn met de leefwereld, onderstreept het belang van cultuur in de woon- en werkkeuze.

“Ik ben ook echt Volendams, dat is een subcultuur. Ik verschil gewoon enorm van de bevolkingsgroep die in Amsterdam op school zit. Het is toch wel fijn als je veel overeenkomsten hebt met leerlingen. Dat heb ik dan nu ook in Volendam, dat werkt gewoon beter. Je kan veel beter een band opbouwen. Je bent veel beter bekend met de leefwereld en de belevingswereld van die kinderen. Maar als ik dan les geef in bijvoorbeeld Amsterdam aan 20 leerlingen van Marokkaanse of Turkse afkomst, dat is gewoon moeilijker voor mij.”

4.3.2. Socialiseren en werkervaring

Hoe aankomende en startende leerkrachten socialiseren in het beroep van leerkracht is bepalend voor hoe zij het beroep ervaren en de keuzes die zij maken in relatie tot het beroep. Vrij veel tijd gaat volgens leerkrachten op aan zelf een weg vinden in het onderwijs. Ze geven aan vooral aan het begin van hun leraarschap behoefte te hebben aan begeleiding om bepaalde taken onder de knie te krijgen. Vooral een weg vinden in administratieve taken kost tijd en energie. De administratielast ervaren ze als hoog en de beschikbare tijd om die administratie af te handelen laag. Veel administratie blijft tot hun grote ergernis vaak ongebruikt en zorgt voor een gevoel van zinloosheid omdat ze vaak het nut niet inzien en soms ook niet goed weten waarom en voor wie ze bepaalde administratieve taken uitvoeren.

“Het administratieve werk, daar zie ik erg tegenop, wat ik nu van elke docent hoor is hou je vast voor het administratieve werk. Daar ben je gewoon het meest mee bezig. Terwijl ik eigenlijk zoiets heb van, ja ik ben hier om les te geven en de kinderen verder te helpen in hun ontwikkeling. Daar hoort natuurlijk ook wel wat administratief werk bij, maar daar komt zoveel bij kijken dat je bijna een soort administratief medewerker bent, buiten schooltijd. In plaats van dat je echt kunt richten op wat kan ik de leerlingen aanbieden om ze nog verder te helpen?”

Leerkrachten vinden de begeleiding bij de start belangrijk, zeker op scholen waar veel leerlingen een achterstand hebben, zoals op veel concentratiescholen het geval is. Ze hebben behoefte aan begeleiding, maar zijn tegelijkertijd huiverig voor begeleiding omdat het soms voelt als controle. Liever werken ze samen met een ervaren leerkracht waar zij met vragen heen kunnen, maar dat is niet op alle scholen een mogelijkheid omdat de werkdruk te hoog is.

Blijkbaar is de stap van de pabo naar vooral de bovenbouw nog te groot voor een redelijk aantal beginnende leerkrachten. De meeste beginnende leerkrachten hebben een voorkeur voor de onderbouw of middenbouw, en minder voor de bovenbouw omdat zij zich daar nog niet toe in staat achten vanwege het gedrag van leerlingen. Hoewel een aantal leerkrachten ook negatief gedrag in de onderbouw ervaart, merken de ervaren leerkrachten op dat negatief gedrag bij leerlingen in de bovenbouw toeneemt. Constant orde houden in de klas werkt demotiverend voor leerkrachten.

“Ik voelde mezelf nog niet klaar voor een bovenbouwgroep in Amsterdam, omdat ik net afgestudeerd was.”

We merken op dat ervaring en bekwaamheid een rol speelt in de voorkeur voor een school. De meeste beginnende en aankomende leerkrachten verwachten daarom dat ze aan het begin van hun leraarschap extra tijd, hulp en ondersteuning krijgen. Ervaren leerkrachten geven aan dat het leraarschap vooral aan het begin hard werken is, om het vak in de vingers te krijgen. Van start- naar vakbekwaam vraagt volgens ervaren leerkrachten veel inspanning van de leerkracht en de school. Een aantal zegt in het diepe te zijn gegooid. De beloofde begeleiding was een papieren werkelijkheid omdat begeleiders het te druk hadden voor goede begeleiding. Hetzelfde geldt voor de ondersteuning, want voor een vaste klassenassistent was vaak geen budget beschikbaar. Vakbekwaam worden op een school met uitdagingen vraagt veel van beginnende leerkrachten.

“Als je net beginnend leerkracht bent, moet je alles nog leren. Het is zo zwaar. Alle lessen die je wilt gaan geven, moet je nog voorbereiden. Nu ik jaren ervaring heb, kom ik in de ochtend naar school en denk: wat ga ik doen? De voorbereidingen heb je al in je hoofd.”

De wens tot identificatie met wijk- en schoolculturen en/of de lokale identiteit door leerkrachten, impliceert dat sociaal-culturele context van scholen interacteren met de ervaringen en keuzes van beginnende leerkrachten. De geografische ligging van scholen heeft invloed op de samenstelling van leerlingen. Een school in de stad is anders dan een school in het dorp. Een school in het centrum van Amsterdam is anders dan een school in Amsterdam Zuidoost of Nieuw-West. De ligging brengt uitdagingen en kansen met zich mee die leerkrachten aantrekt of afstoot, afhankelijk van de culturele distantie die zij ervaren. De voorkeur voor scholen met specifieke sociaal-culturele kenmerken in een bepaalde omgeving bepaalt deels de keuzes die leerkrachten maken voor een school.

“Ik heb eerst uitgelegd dat wanneer ik geen leuke klas zou krijgen of in ieder geval een klas waarmee ik kan werken, dan zou ik sowieso stoppen als docent en dan word ik wel vuilnisman ofzo. Ik weet het niet, maar ik was er echt gewoon klaar mee, omdat ik alleen maar zat te schreeuwen. Terwijl ik echt superveel leuke dingen in mijn hoofd heb die ik wil gaan doen, maar dat kwam allemaal niet tot uiting, omdat het allemaal niet ging.”

4.3.3. Een woning in de stad is een uitdaging: Eline

Eline is een echte Amsterdamse die haar 28 levensjaren heeft doorgebracht in de stad. Ze heeft een sterke band met de stad. Vanuit haar ouderlijk huis is ze op zichzelf gaan wonen in een jongerenwoning. Na een decennium voldeed haar jongerenwoning niet meer aan haar behoeften. Ze was de kwaliteit van haar woning ontgroeid. Ze besloot te verhuizen, maar dat was voor haar als alleenstaande leerkracht niet makkelijk. Ze verdiende net te veel om niet in aanmerking te komen voor een sociale huurwoning en eigenlijk net te weinig om een goed huis te huren in de particuliere sector.

Vastberaden om een betere woning te vinden in de stad schreef Eline zich in bij een nieuwe wooncorporatie en waagde ze een kans op een bouwkaavel. Eline kreeg de kavel niet toegewezen. Het was een zware teleurstelling voor haar, maar ze liet zich niet ontmoedigen.

Vastbesloten om haar doel te bereiken, nam ze een week na de herfstvakantie ontslag als leerkracht. Deze radicale beslissing zorgde ervoor dat Eline onder de inkomensgrens bleef, waardoor ze het jaar daarop net in aanmerking kon komen voor een sociale huurwoning. Eline zag ontslag nemen als een oplossing om haar uiteindelijke doel te bereiken.

Ze gebruikte haar tijd om te reizen en na te gaan wat ze wilde in haar leven. Eenmaal terug van haar reis blijkt ze nog niet aan de beurt te zijn

bij de wooncorporatie, ook niet voor een modernere jongerenwoning. Wanneer ze het bijna opgeeft komt er toch een woning beschikbaar. Ze krijgt voorrang op een middeldure huurwoning van de woningbouwcorporatie, omdat ze haar aangehouden jongerenwoning inruilt.

Voor de borg en het opknappen moest ze bij haar ouders aankloppen, het was een keerzijde van haar strategie. Met een 900 euro kale huur, een lege spaarrekening en een studieschuld, is het voor een eenpersoonshuishouden geen vetpot.

De woning voldoet voor de komende jaren, maar ze geeft schertsend aan dat haar nieuwe woning net groot genoeg is voor een halve partner en één kind. Een gezin in de nabije toekomst is een actieve wens, tot dan zit ze goed. Ze heeft nu rust, maar hoopt op een betere woning.

Het verhaal van Eline laat zien dat alleenstaande leerkrachten met hun woonwensen tussen wal en schip vallen. Ze zijn hun jongerenwoning ontgroeid, maar hebben te weinig mogelijkheden voor een middeldure woning. De huizenprijzen stijgen al jaren ongekend hard wat het voor alleenstaande leerkrachten een veelzijdig en gecompliceerd probleem maakt.

Zoals veel millennials is Eline als alleenstaande op de woningmarkt gestrand tussen wal en schip: de boot gemist voor een goedkoop huis, ouders die financieel niet kunnen bijspringen voor een koophuis, een studieschuld en hoge woonlasten zodat sparen voor een eigen inleg nauwelijks lukt. We zien onder onze respondenten verschillende strategieën om mee te kunnen doen op de huizenmarkt, voor Eline was het verlagen van het inkomen een strategie, zo zijn er ook die 'spookwonen'¹⁵, scheefhuren of uit wanhoop in een te klein huis blijven zitten. Hoewel Eline een andere woning heeft weten te bemachtigen is haar

¹⁵ Wonen op een ander adres dan waarop ingeschreven staan.

huis niet toekomstbestendig. Dat ze haar nieuwe woning voor nu prima vindt, geeft haar tijd en ruimte. Ze hoopt op betere tijden op de huizenmarkt, een financiële meevaller of een partner waarmee het gezamenlijk inkomen hoog genoeg is om een volgende stap te maken op de woningmarkt in Amsterdam of daarbuiten.

4.4. Dan ben je leraar en wil je ergens wonen

Als jongeren studeren ontstaan er sociale bindingen met de stad waar ze studeren. Jongeren die relatief ver buiten Amsterdam wonen, gaan vaak op zoek naar een studentenkamer in de stad. De laatste jaren komen ze vaak in omliggende gemeenten¹⁶ terecht. De zoektocht naar een kamer is voor de meeste studenten de eerste kennismaking met de woningnood in Amsterdam. Als student stellen ze vaak niet veel sociale en esthetische eisen aan de woonomgeving en de woning. In deze levensfase bouwen de meeste studenten nieuwe sociale relaties op in hun nieuwe woonomgeving en neemt het belang van sociale relaties en sociale activiteiten toe. Samenwonen in de stad of daarbuiten gaat dan ook een rol spelen in hun woonoverwegingen, zo blijkt uit de interviews.

De kennismaking met de woningmarkt in Amsterdam is niet voor iedereen even prettig. Woonruimtetekort zorgt ervoor dat een deel van onze jonge respondenten een studentenkamer niet serieus overweegt: leuk als het lukt, maar het is geen must. De geringe kans op het vinden van een kamer en de hoge prijzen voor kamers werken niet motiverend op het zoekgedrag. Een kamer of studio zoeken in of rond de gemeente waar ze wonen, vinden ze een betere optie omdat de meesten daar meer kans maken op een woning. Inschrijfduur of opgebouwde punten bij de lokale verenigingen van verhuurders zijn daar een mogelijke verklaring voor.

¹⁶ Een voorbeeld is de studentenwijk Uilenstede in de gemeente Amstelveen.

Een deel van de toekomstige leerkrachten, dat is geïnterviewd, woont daarom nog bij hun ouders, waarvan het merendeel buiten Amsterdam woont. Ook als ze in hun ouderlijk huis blijven wonen, groeit tijdens de studie de behoefte om een eigen woning te zoeken. Zij willen vrijwel allemaal op zichzelf wonen, maar zien daartoe niet de mogelijkheden, ook niet in hun 'eigen' gemeente. Ook buiten Amsterdam heerst woningnood en zijn de prijzen hoog, is hun ervaring. Aan wonen in Amsterdam denken de meesten niet eens, omdat het voor hen geen reële optie is.

In de stageperiode krijgt de combinatie van werken in het onderwijs en wonen gestalte. Het is een belangrijke periode omdat onderwijsgerichte werkrelaties en werkervaring vorm krijgen en sociale relaties zich beginnen uit te kristalliseren. In deze levensfase waarin de overgang van onderwijs naar de beroepspraktijk gestalte krijgt merken we een woononzekerheid bij de respondenten. De onzekerheid¹⁷ en instabiliteit¹⁸ waarmee ze geconfronteerd worden in hun zoektocht naar een betaalbare woning, staat in contrast met het verlangen naar zelfstandig wonen. Een aantal krijgt tijdens de studie al te maken met woononzekerheid, omdat ze op (studenten)kamers zitten die zij na hun studie moeten verlaten.

Het beperkte woningaanbod laat voor een overgroot deel van onze respondenten weinig keuzeruimte. Inkomen speelt een belangrijke rol in de mogelijkheden. Beginnende en aankomende leerkrachten zien wonen in Amsterdam alleen als een mogelijkheid als het betaalbaar is van het salaris als startende leerkracht.

Respondenten die in Amsterdam geboren zijn en daar nu nog wonen, willen allemaal graag in Amsterdam blijven wonen. Zij hebben een

¹⁷ Onzekerheid gaat over het krijgen van een woning, maar we merken bij een enkeling dat het ook gaat over onzekerheid gericht op zelfstandigheid.

¹⁸ Tijdelijk ergens kunnen wonen of een woning waar ze onder bepaalde condities mogen wonen zoals bijvoorbeeld een studentenkamer, antakraak, inwoning bij familielid of kennis.

sociale en emotionele binding met de stad. In de hoop op een betere en betaalbare woning geven ze als tijdrekstrategie tijdelijk toe op wooncomfort en woonvoorkeuren. Woningschaarste zorgt bij onze respondenten voor afwegingen tussen diepgewortelde sociale emotionele connecties, woonwensen en huisvestingskosten. Afwegingen die een complexiteit illustreren en laten zien dat in de vroege volwassenheid de keuze voor huisvesting niet louter rationeel economisch is, maar meer het karakter heeft van een pragmatische keuze waarin gezinssamenstelling en leefsituatie een belangrijke rol spelen.

"Ik heb zeker weleens gedacht om buiten de stad te gaan wonen. Ik woon nu echt best duur en het is eigenlijk niet te betalen als starter. Als ik iets wil kopen, moet ik toch wat verder buiten het centrum gaan zitten. Maar ik hou dan wel die 20 minuten reistijd aan naar werk. Ik zal dan dus wel mijn huis afstemmen op de school. Eigenlijk wil ik hier nog wel blijven wonen. Tenzij ik echt over 10 jaar concludeer, dat het appartementje echt niet meer te betalen is. Maar ik hoop dat het niet zo ver komt."

De hoge woonkosten zijn naast gezinssamenstelling en leefsituatie voor een groot deel van de aankomende en beginnende leerkrachten een reden om in de toekomst buiten Amsterdam te gaan wonen en werken. Hoge huren verminderen het besteedbare inkomen en werken door op de individuele welvaart en gezinsvorming. Anticiperend op beperkte doorgroeimogelijkheden op de woningmarkt, neemt een aantal leerkrachten proactief de beslissing om elders te wonen en te werken. Omdat toekomstige leerkrachten voorlopig geen verbetering verwachten lijkt een aantal de vlucht naar voren te nemen door te gaan wonen waar ze mogelijk makkelijker kunnen doorgroeien op de woningmarkt. We merken dat enkele ervaren leerkrachten ook vanwege gezinsvorming en behoefte aan passende woonruimte plannen maken om Amsterdam te verlaten.

“We willen het liefst wel naar een eengezinswoning, we zijn net getrouwd. Het is wel mogelijk hoor in ons appartement [om een plek voor kind(eren) te creëren] maar we hebben daarin wel wat woonwensen. Maar een eengezinswoning is nu nog lastig, gegeven ons inkomen en de woningmarkt.”

De meeste ervaren leerkrachten, die we hebben geïnterviewd, werkten en woonden ook in Amsterdam toen zij als leerkracht of klassenassistent begonnen. Ze gingen in hun studietijd wonen in Amsterdam. Als student woonden de meesten op kamers of in een jongerenwoning. Voor een aantal van hen viel hun start als leerkracht samen met het voor het eerst samenwonen, veelal in een kamer of kleine huurwoning in de particuliere sector. Ze bleven in de stad vanwege de voorzieningen en hun levensstijl: de stad had hen veel te bieden. Een enkeling koos bewust om niet in Amsterdam te wonen.

Ervaren leerkrachten die wonen en werken in Amsterdam geven aan dat de huisvesting voldeed aan de wensen die zij toen hadden. De meesten geven aan dat deze woningen nu niet meer voldoen aan de behoeften die zij nu hebben. Doorgroeien op de Amsterdamse woningmarkt is slechts voor een enkeling weggelegd zeggen ze. De woningen die zij toen kregen waren gemiddeld genomen niet groot en niet goedkoop, maar bevonden zich meestal in levendige buurten en binnen een kwartier reistijd van de school waar ze werkten. Dat maakte een hoop goed, maar is nu niet meer voldoende. Uit de interviews maken we op dat aankomende leerkrachten in hun studentenfase een soortgelijk argument laten zien. Jonge leerkrachten zijn gericht op een levendige omgeving, ze kijken naar levensstijl en voorzieningen. Factoren zoals meer woonruimte en lagere huurkosten wegen minder zwaar.

Van de leerkrachten die willen blijven wonen in Amsterdam neemt in hun studentenfase, halverwege hun vroege volwassenheid, de sociale

binding toe. Ze geven aan zich steeds meer thuis te voelen in Amsterdam en willen zich blijvend vestigen, maar dan wel in een geschiktere woning. Ze denken aan een woning die in hun ogen toekomstbestendig is: betaalbaar, met genoeg woonruimte, meerdere slaapkamers voor mogelijke gezinsuitbreiding en een wooncontract voor onbepaalde tijd. Uit interviews met leerkrachten die wonen in Amsterdam blijkt dat bijna geen van hen een toekomstbestendig woning heeft volgens hun eigen definitie. De zoektocht naar zo'n toekomstbestendige woning is een grote opgave. Van de ervaren leerkrachten die wij hebben geïnterviewd en vanaf hun studententijd in Amsterdam wonen en werken, is het tot nu toe slechts één leerkracht gelukt om een toekomstbestendige woning te kopen in de stad die voldoet aan de behoeften en wensen. Een erfenis heeft daar een belangrijke rol in gespeeld. Bij een aantal geïnterviewde ervaren leerkrachten overschrijdt het zoeken naar een toekomstbestendig woning inmiddels de tien jaar. Het illustreert de ongelijke toegang tot toekomstbestendige huisvesting.

Een aantal leerkrachten geeft aan in Amsterdam te willen werken, ook als ze niet of niet meer wonen in Amsterdam. Het zijn leerkrachten die zeer tevreden zijn over de school waar ze werken. Een kanttekening die zij daarbij maken is dat zij de komende tijd willen bezien hoe zij hun bestaan als forens ervaren. Ze kunnen immers zo aan de slag als leraar in hun nieuwe woonplaats. Forenzen naar een school in Amsterdam geven ze op als de reistijd en het reiscomfort niet meer opwegen tegen de tevredenheid over de werkcontext.

4.4.1. Alleen lukt het niet: Mo¹⁹

Mo is een beginnende leerkracht. Hij verdient volgens de LB-schaal een bruto maandsalaris van 3.800 euro, dat is inclusief vakantiegeld en een eindejaarsuitkering. Netto krijgt hij 2.900 euro per maand.

Mo heeft samen met zijn vrouw een tweekamerwoning (woon- en slaapkamer) buiten Amsterdam in de particuliere sector voor 850 euro per maand. Zijn vrouw heeft een netto-inkomen van 2.200 euro. Samen delen ze de lasten van 1.600 euro. Hun totale uitgaven zijn 2.450 euro per maand. Als ze in Amsterdam zouden wonen, zouden de lasten significant stijgen want de huur voor een tweekamerwoning in de particuliere sector in Amsterdam ligt rond de 1.500 euro. Het salaris van Mo alleen, zou dan niet meer voldoende zijn.

De woning waarin ze nu leven is volgens Mo niet toekomstbestendig. Het is te klein voor een gezin met kind, iets waar Mo en zijn vrouw aan denken. Een grotere huurwoning in de particuliere sector zal hun woonlasten bijna verdubbelen (1.400 euro) en andere lasten zoals kinderopvang zullen hun uitgaven verder verhogen (3.200 euro). Daarnaast willen Mo en zijn vrouw minder gaan werken, omdat ze bij gezinsuitbreiding niet allebei fulltime willen werken. Hun netto gezamenlijke inkomen wordt daardoor lager (4.200 euro).

Van twee fulltime inkomens wonen in Amsterdam zou prima lukken denkt Mo, maar gegeven hun wensen en het vooruitzicht van twee parttime inkomens of een fulltime en een kleiner parttime inkomen, is wonen in Amsterdam een financiële uitdaging, buiten Amsterdam is het een kleinere uitdaging.

¹⁹ Deze persona is gebaseerd op leefsituaties en keuzes uit onze interviews. De inkomen en uitgaven zijn gefingeerd, de keuzes en overwegingen niet. Voor de bedragen hebben we gebruikgemaakt van bronnen van het ministerie van OCW, het Nibud, wijzeringeldzaken en het CBS.

Een koopwoning zit er voorlopig niet in, want voor een huis van 350 duizend euro, hebben ze een jaarinkomen van ongeveer 77 duizend euro nodig en 15.700 euro eigen vermogen. Mo is zich ervan bewust dat hij zijn maximale salaris als leerkracht binnen 10 jaar bereikt, maar hij is zich er ook van bewust dat zijn lasten zullen toenemen.

Het verhaal van Mo laat zien dat woonlasten en andere langetermijnoverwegingen, zoals gezinsvorming, zorgen voor financiële keuzes die vragen om een weloverwogen planning. Met een bruto maandsalaris van een beginnende leerkracht is wonen in de particuliere sector in Amsterdam financieel haalbaar, maar dan blijft er weinig financiële ruimte over. Voor tweeverdieners is er meer financiële ruimte, maar dan zorgt gezinsvorming er meestal voor dat leerkrachten bewust kiezen voor wonen buiten Amsterdam, waar de woonlasten enigszins lager zijn. Bewust kiezen om buiten Amsterdam te wonen is een beslissing waarin financiële overwegingen, gezinsvorming en woonwensen tegen elkaar worden afgewogen. In hun zoektocht naar een toekomstbestendige woning gaat het leerkrachten ook om woonzekerheid en financiële ruimte.

Meer onderwijservaring en daardoor meer salaris resulteert niet altijd in meer financiële ruimte. Tussen de vroege en de middelbare volwassenheid stichten de meeste leerkrachten een gezin. Dit is meestal ook het moment waarop mensen parttime gaan werken. Door het parttime werken gaat bij een deel van de mensen het gezamenlijke netto-inkomen erop achteruit, terwijl juist in die levensfase de lasten toenemen: een kind plus een groter huis. De combinatie van parttime werk en gezinsuitbreiding drukt het gezamenlijke netto-inkomen. De keuze tussen een stijging in levenskwaliteit of een afname in het netto gezamenlijk besteedbaar inkomen is een dilemma dat we waarnemen bij veel leerkrachten.

4.5. De zoektocht naar een toekomstbestendige woning

Hoewel elke leerkracht een uniek levensverhaal heeft, zien we in alle interviews obstakels terugkomen die van grote invloed zijn op het verkrijgen van een toekomstbestendige woning in Amsterdam. Woonlasten vormen het grootste obstakel voor alle leerkrachten.

De huur van geschikte huizen in de particuliere sector is te hoog in verhouding tot het salaris van startende, parttime werkende en alleenstaande leerkrachten. Van de leerkrachten die wij hebben gesproken werkt de meerderheid in deeltijd, vanwege de zorg voor het gezin en/of om het werk vol te kunnen houden. Juist door in deeltijd te werken krijgen zij minder inkomen waardoor de mogelijkheden op een passende woningen afnemen, vooral als het één inkomen betreft.

Veel startende leerkrachten komen nog in aanmerking voor een sociale huurwoning, maar de wachttijden zijn lang, gemiddeld rond de 13 jaar in Amsterdam²⁰. Gegeven de levensfase waarin de leerkrachten verkeren bij het afstuderen is 13 jaar ook vanuit het levensperspectief lang. Als zij zich bij de start van hun studie rond hun 20ste registreren als woningzoekende bij een woonincorporatie zijn zij gemiddeld rond hun 33ste jaar aan de beurt voor een huurwoning, maar meestal zijn de aangeboden woningen klein en niet toekomstbestendig, terwijl zij vooruitdenken naar middelbare volwassenheid waarin de behoefte aan een grotere woning toeneemt.

De zogeheten 'doorstroomwoningen' vinden leerkrachten interessant, maar de wachttijd voor die woningen is nog langer. Dat betekent dat ze

²⁰ <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/wonen/woonmogelijkheden/sociale-huurwoning>

gemiddeld genomen voorbij hun middelbare volwassenheid zijn, rond de 40 jaar, voor ze in aanmerking komen voor 'doorstroomwoningen'.

Wachten op een woning heeft als nadeel dat de meeste leerkrachten – meestal met partner – gedurende de wachttijd een hoger (gezamenlijk) inkomen krijgen waardoor zij snel te veel verdienen voor een sociale huurwoning. Leerkrachten vinden het krijgen van een toekomstbestendige huurwoning een haast onmogelijke opgave. Een koopwoning in Amsterdam zien de meeste leerkrachten überhaupt niet meer als een optie, ook niet met een fulltime werkende partner met een vergelijkbaar salaris, want met zelfs een dubbel modaal inkomen kunnen zij niet meer meedoen op de Amsterdamse huizenmarkt. In de interviews merken we een combinatie van gelatenheid, onbegrip en machteloosheid. Toegang tot woningen vinden zij een basisbehoefte. De geringe toegang tot woningen ervaren de meeste leerkrachten als onrechtvaardig.

“Het is toch bizar, twee fulltime werkende, hoogopgeleide mensen, die gewoon het leven in Amsterdam, hoe ze het voor zich zien, niet kunnen betalen. Het is ook niet alsof wij om heel veel luxe vragen, maar hoe de markt er nu uitziet zit dat er gewoon niet in.”

In tegenstelling tot aankomende en beginnende leerkrachten, zien we bij ervaren leerkrachten dat ze leerkracht willen blijven en de woonuitdagingen gelaten accepteren. Zoeken naar een andere baan vinden ze geen reële optie omdat ze met hun lerarendiploma en leeftijd weinig kans maken op functies waar de salarissen hoger liggen dan het salaris dat zij inmiddels verdienen. Ze halen veel voldoening uit hun werk en geven toe op woonvoorkeuren.

4.5.1. Ik vertrek, maar nu nog niet: Anna

Anna is geboren in Gouda. Ze woont vanaf haar tweede studiejaar naar volle tevredenheid in een jongerenwoning in Amsterdam. Ze heeft nieuwe mensen leren kennen en nieuwe vrienden gemaakt en vindt dat Amsterdam past bij haar levenslijn. Ze denkt het komende jaar haar pabo af te ronden. Tot voor kort zag ze op tegen het einde van haar studie, want dan moet ze haar jongerenwoning verlaten.

Werken met kinderen is haar passie, maar of ze dat wil als leerkracht is niet zeker. In haar vriendenkring ziet ze dat andere functies in het onderwijs leiden tot betere doorgroeimogelijkheden in het onderwijs en daarbuiten. Ze wil daarom een master ontwikkelingspsychologie volgen om haar loopbaanmogelijkheden te verbeteren. Om haar studie te betalen wil ze drie dagen in de week werken als leerkracht. Als ze blijft studeren kan ze in haar jongerenwoning blijven wonen. Ze ziet het doorstuderen als een win-winsituatie; meer loopbaanmogelijkheden en voorlopig blijven wonen in Amsterdam.

Anna is zich er van bewust dat ze het vertrek uit Amsterdam uitstelt en hoopt op een wonder. Ze hoopt met haar master meer inkomen te genereren zodat zij zich in de toekomst mogelijk een huurwoning in de particuliere sector in Amsterdam kan veroorloven. Anna weet dat ze met het startsalaris tegen die tijd waarschijnlijk niet ver komt, maar wel haar jongerenwoning moet verlaten. Anna hoopt dat ze iemand tegenkomt die met haar iets kan kopen of huren in Amsterdam. Als het niet lukt, zit er niets anders op dan teruggaan naar haar ouderlijk huis, maar daar wil ze voorlopig niet aan denken.

Het verhaal van Anna laat zien dat sommige pabo-studenten niet uit Amsterdam willen vertrekken. Ze heeft zich in de stad gevestigd en heeft nieuwe sociale relaties opgebouwd en een omgeving gecreëerd die past bij haar manier van leven. Zoals bij veel studenten aan het einde van hun studie staat de vestigingskeuze, naast de keuze om

door te studeren of te gaan werken. Anna gebruikt het doorstuderen als loopbaanverbetering en als een strategie om langer in de stad te kunnen wonen. Ze is hierin niet uniek. Pabo-studenten beginnen na hun bachelor ook vaak aan een masteropleiding omdat zij niet als basisschoolleerkracht willen (blijven) werken. Ergens weet Anna dat ze haar vertrek uit Amsterdam uitstelt, maar juist dat geeft haar ook weer de rust om voorlopig niet na te hoeven denken aan een terugkeer naar haar ouderlijk huis. Samen kopen of huren lijkt voor haar een haalbare optie binnen de tijd die ze voor zich ziet.

4.6. Uitstel van vertrek

Leerkrachten die wij hebben geïnterviewd schetsen grofweg twee strategieën die zij bewandelen in hun zoektocht naar een toekomstbestendige woning: de stad uit trekken en daarmee mogelijk ook de school in Amsterdam verlaten, of het vertrek uitstellen met alle gevolgen van dien. Een aantal van hen kan zich simpelweg niet neerleggen bij het feit dat ze de stad uit moeten. De stad waar sommigen hun hele leven al wonen, of waar ze naartoe gemigreerd zijn vanuit Suriname of de Antillen.

“Nee, dit is niet waarvoor ik ben gekomen. Ik geloof in Nederland, en ik weet dat ik ook recht heb op een woning. [...] En ik denk dat het een keer gaat gebeuren.”

Leerkrachten vestigen hun hoop op het beschikbaar komen van een geschikte woning. Denken in mogelijkheden is voor een aantal ervaren leerkrachten een bewuste houding om niet te verzanden in pessimisme, want werken als leerkracht vraagt al genoeg. Anderen zien weer een uitweg in een lening of een schenking van ouders of een financiële meevaller uit een erfenis.

“Ik moet wel optimistisch blijven, want ik moet gewoon een huis over drie jaar hebben. Dus laten we gewoon heel eerlijk zijn. Je kan wel echt negatief zijn, maar ja, wat gaat je dat helpen uiteindelijk? Dat je dus wel naar je ouders moet, wat helemaal nog niet erg is. Het liefst natuurlijk niet [...]”

Anderen houden hoop en geven toe op hun kwaliteit van wonen en leven omdat ze zien dat het leeftijdsgenoten uiteindelijk wel lukt om een geschikte woning te krijgen. Al voegt een deel van de respondenten daaraantoe dat het heel wat energie kost om hoop te houden. Sommige respondenten zeggen werkelijk alles te doen om een toekomstbestendige woning te vinden in Amsterdam. Ze gebruiken alle middelen en mogelijkheden die ze tot hun beschikking hebben. Zo doen ze bijvoorbeeld oproepen op sociale media, vragen bij hun schoolbestuur om hulp en reageren actief op Woningnet en meer.

Wat alle ervaren leerkrachten die wonen in Amsterdam en op zoek zijn naar een geschikte woning gemeen hebben is dat zij hun vertrek uit Amsterdam zo lang mogelijk uitstellen of uitgesteld hebben. Een aantal geeft toe dat een toekomstbestendige woning in de stad er waarschijnlijk niet meer in zit, ook niet op de langere termijn. Toch proberen ze tegen beter weten in hun vertrek uit Amsterdam uit te stellen, soms wel 10 jaar. Hun mogelijke vertrek heeft consequenties voor het lerarentekort in Amsterdam en het uitstel van vertrek heeft consequenties voor de privélevens van de leerkrachten zelf. Ze geven toe op de kwaliteit van hun leven en voelen zich geremd in hun levensfase. Zo stelt een aantal hun kinderwens uit, soms omdat er geen ruimte is, soms omdat het tegen de woonregels ingaat en soms omdat het hoofd vol zit met onder andere de woonzorgen. Zo hebben sommige leerkrachten een jongerenwoning die net geschikt is voor een gezin met een kind, maar een gezin met kind in een jongerenwoning is niet toegestaan door de

woningcorporatie²¹. Een sterke binding met Amsterdam zorgt ervoor dat de 'uitstellers' het liefst in de stad blijven, maar het voelt tegelijk of een deel van hun leven op pauze staat. Een enkeling laat zich niet remmen, maar voelt wel een behoorlijke woononzekerheid, en ervaart dat als niet prettig.

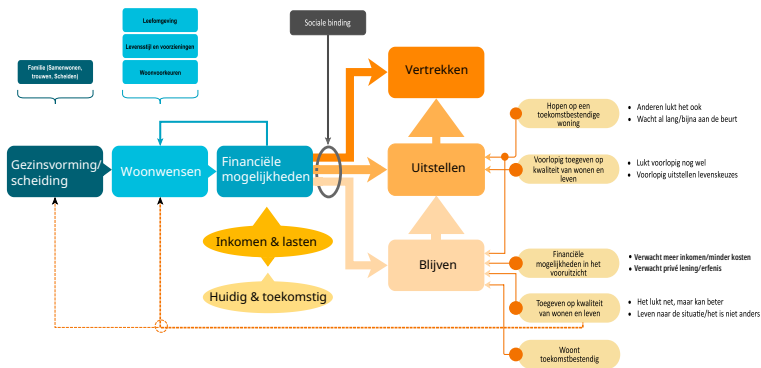
"Het belemmert mij niet in mijn volwassen worden. Want ik doe sowieso wat ik wil. Het enige is dat je een soort van haken en ogen hebt. Je moet er wel rekening mee houden dat je in de problemen kan komen. Maar ik ben goed met mijn burens [die verraden me niet]. Als ik een kindje zou willen met mijn vriend dan zou ik dat echt gewoon doen hoor. Dat ga ik niet door dit woningconcept of contract laten beïnvloeden."

Vertrek uitstellen zorgt door de alsmaar stijgende woonlasten ook voor financieel kwetsbare situaties, omdat huurprijzen en prijzen van koopwoningen blijven stijgen. Die kwetsbaarheid brengt veel stress met zich mee, ook in de relatiesfeer.

"Ja, ik baal daar wel heel erg van. Waar we het net al over hadden, ik zie het wel gebeuren dat we op een gegeven moment dan toch maar ergens anders heengaan. Ik houd nu heel erg vast aan Amsterdam, maar dat we toch op een gegeven moment die stad uit moeten... Het is een zolderappartement, zonder extra kamer [...] Ik heb één keer voor de grap zo'n hypotheekcheck gedaan met onze inkomens. We konden in Amsterdam een garagebox kopen."

²¹ Jongeren die een gezin met een kind hebben, komen niet in aanmerking voor een jongerenwoning. Jongerenwoning zijn relatief klein en niet geschikt voor een gezin met kind. Sommige corporaties bieden soms wel jongerenwoningen aan op basis van een jongerencontract. Zie voor meer info <https://www.woningnetregioamsterdam.nl/>

Ze balen niet alleen van hun eigen precare woonsituatie in de stad, maar ook van de doorwerking die hun positie heeft op de leerlingen van hun school. Vooral leerkrachten die werken op scholen waarop veel kinderen zitten met een leerachterstand geven dat aan. Deze leerkrachten hebben bewust gekozen voor scholen met grote uitdagingen, omdat ze juist bij die scholen hun steentje willen bijdragen aan het tegengaan van sociale ongelijkheid. Onderwijs aan kinderen met een leerachterstand werk voor hun motiverend, maar tegelijk geven ze aan dat hun eigen precare woonsituatie het niet altijd even gemakkelijk maakt om gemotiveerd te blijven; andere woon- en werksituaties zijn aantrekkelijk.

Figuur 4: Blijven, uitstellen of vertrekken?

4.7 Voorrangsregeling

Voor leerkrachten bestaat in Amsterdam sinds een aantal jaar een voorrangsregeling voor zowel sociale als middeldure huurwoningen. Lang niet alle respondenten zijn op de hoogte van de voorrangsregeling. Ze weten vooral niet dat de regeling ook gericht is op grotere huizen. Een aantal ervaren leerkrachten geeft aan dat de voorrangsregeling erg aantrekkelijk is.

“Ik denk echt meer woningen of voorrang op woningen geven. Je hoort nu bijvoorbeeld ook dat vluchtelingen voorrang krijgen, en dat gun je ze ook, dat gun je iedereen, maar als je werkende mensen nodig hebt dan moet je ook gaan kijken naar wat kunnen we regelen voor werkende mensen. [...] Ik weet zelf hoe prettig het is om dicht bij je werk te wonen”

Leerkrachten voorrang geven op een huurwoningen in Amsterdam vinden veel leerkrachten aantrekkelijk. Daar staat tegenover dat een aantal vindt dat de aangeboden voorrangswoningen te klein of van slechte kwaliteit zijn. Sommigen geven aan liever een extra vergoeding te willen voor het wonen en werken in de stad, zodat zij het zelf kunnen investeren in een woning. Voorrang op goedkope woningen en/of een extra vergoeding vinden de meesten een goed idee, maar geven tegelijk aan dat een hoger inkomen of het verlagen van de huurlasten beter is dan voorrang.

“Ik denk dat eerst de huur omlaag moet voor leerkrachten en andere essentiële beroepen, dat ten eerste. Als het om het lerarentekort gaat vind ik dat leerkrachten wel meer voorrang mogen hebben. Want ik merk dat mijn flat [en zo ook de stad] vol zit met bijvoorbeeld expats. Dat zijn geen onderwijsgevend, het zijn ook geen brandweermannen of politieagenten. Maar die hebben wel het geld. Dus ja die huur omlaag en flats bouwen voor mensen met essentiële beroepen. En dan ook direct aan hen aanbieden.”

Voor de meeste leerkrachten is het een dilemma, ze willen wel voorrang maar weten dat het ten koste gaat van andere kwetsbaardere groepen die ook wachten op een woning. Veel leerkrachten merken op dat voorrang op een woning niet de oplossing is voor het veel grotere huisvestingsprobleem in Amsterdam. Een aantal uit ook hun bezorgd-

heid over de effectiviteit van deze voorrangregeling, aangezien de vraag naar woningen in Amsterdam niet beperkt blijft tot leerkrachten. Leerkrachten benadrukken dat ze de voorrang ongemakkelijk vinden en het zelfs sociale onrechtvaardig vinden ten opzichte van andere woningzoekenden, omdat veel andere mensen in cruciale beroepen zoals schoonmakers of mensen in niet cruciale beroepen recht hebben op een woning. Ze hebben liever oplossingen waarmee iedereen gelijke toegang heeft tot huisvesting. Het lerarentekort en tegelijkertijd de huisvestingsproblemen onder verschillende cruciale beroepen aanpakken, roept de vraag op of de voorrangregeling de ongelijkheid tussen groepen juist niet groter maakt.

“Ik weet niet of ik de voorrangregeling goed vind, want er zijn heel veel mensen die een woning zoeken in Amsterdam en dat zijn niet alleen leerkrachten. Ik weet ook niet of je daar het leerkrachtentekort mee oplost in Amsterdam. Ik zou het vooral lullig vinden tegenover andere mensen die ook gewoon een woning zoeken.”

Naast de reguliere voorrangregeling is er ook een speciaal initiatief in Zuidoost dat voortkomt uit een samenwerking tussen een schoolbestuur en een woningbouwcorporatie. Twee van de geïnterviewde ervaren leerkrachten hebben in het afgelopen schooljaar (2022-2023) zo'n voorrangswoning toegewezen gekregen. Beiden komen met hun gezin over vanuit de Antillen van waaruit zij solliciteerden naar een baan in Nederland. Deze voorrangswoningen waren voor hen allebei de enige optie om de oversteek naar Nederland, en specifiek Amsterdam (Zuidoost) te kunnen maken. De woningen zitten op enkele minuten reisafstand van de school waar zij werkzaam zijn. Voor deze leerkrachten is daarmee het woon-werkprobleem in een klap opgelost. Lang niet elke (Amsterdamse) leerkracht wil in Zuidoost wonen en werken, een zogeheten 'kansrijke' wijk met veel concentratiescholen,

een prangend lerarentekort en veel sociaaleconomische problematiek. Deze twee leerkrachten wilden hier juist wel komen wonen en werken.

4.7.1 Reistijd een obstakel?

Uit een aantal interviews blijkt dat leerkrachten die ook in de stad wonen, redelijk wat reistijd hebben naar de school waar ze werken in Amsterdam. Een anekdotische vergelijking (zie tabel) laat zien dat de reistijd van leerkrachten die buiten Amsterdam wonen soms gelijk is aan de reistijd van leerkrachten die in Amsterdam wonen.

Reistijd vergelijken

Huis	Werk	OV	Fiets	Auto
Schotse Hooglanden, Amsterdam (de Akker)	Basisschool in Amsterdam-Zuidoost	63 min.	64 min.	22 min.
Nieuwe Schermerstraat Amsterdam (Tuindorp Nieuwendam)		60 min.	43 min.	17 min.
Brouwersveld, Koog aan de Zaan		68 min.	94 min.	25 min.
Paukenstraat, Almere		86 min.	74 min.	20 min.

Voor de vergelijking zijn willekeurige straten gekozen in een ander stadsdeel of een andere gemeente (Zaanstad en Almere) waar de meeste leerkrachten wonen die werken in Amsterdam, zie <https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/waar-wonen-amsterdamse-leraren>.

Voor de vergelijking is een willekeurige basisschool in Amsterdam-zuidoost gekozen. De tijden zijn afkomstig van Google Maps.

Het voorbeeld laat zien dat een huis krijgen in bijvoorbeeld de Nieuwe Schermerstraat voor een reistijd van 17 minuten zorgt met de auto en een huis krijgen buiten Amsterdam bijvoorbeeld in de Paukenstraat in Almere zorgt voor een reistijd van 20 minuten met de auto. Het verschil in reistijd is verwaarloosbaar, maar het verschil in voorspelbaarheid en reiscomfort verschilt significant.

In de vergelijking is geen rekening gehouden met de complexiteit en voorspelbaarheid van de reis en het reiscomfort. Aannemelijk is dat

langere reisafstanden complexer, minder voorspelbaar zijn en minder reiscomfort kennen.

De vergelijking laat zien dat verschillende factoren zoals de infrastructuur en bereikbaarheid een rol spelen in de reistijd. De vergelijking laat goed zien dat de woonwerkdiscussie een complexiteit kent die verder gaat dan alleen de woningmarkt en de arbeidsmarkt. Het is ook een discussie die deels gaat over openbaar vervoer, infrastructuur en bereikbaarheid van de stad.

4.8. Van werk naar huis: forenzen

Veel leerkrachten geven aan dat ze het liefst dicht bij hun werk wonen. Reisafstand is voor alle leerkrachten belangrijk. Twintig minuten fietsen naar school is voor de meesten een aanvaardbare tijd. Leerkrachten die verder weg wonen van hun werk, geven graag aan dichterbij hun werk te willen wonen. Redenen om dichterbij hun werk te wonen hebben vaak te maken met de 'thuissituatie', waarbij kinderen en gezin vaak een belangrijke rol spelen. Vooral leerkrachten met jonge kinderen nemen de gezinssituatie mee in hun overwegingen. Soms om zeer praktische redenen zoals op tijd kinderen van het kinderdagverblijf halen of in zijn algemeenheid zorgen voor het gezin. In de afweging om dichterbij het werk te wonen speelt niet alleen de eigen woonwerkafstand een rol, maar ook de woonsituatie, en de afhankelijkheid en de band die een gezin heeft met de omgeving.

Niet alle leerkrachten willen wonen in Amsterdam. Sommige wonen bewust buiten Amsterdam, maar geven graag onderwijs in Amsterdam. Zij zien het forenzen als iets dat hoort bij de werksituatie waarvoor zij hebben gekozen. Uit de argumenten blijkt dat zij een stevige sociale binding hebben met de school. Afstand en reisgemak zijn deels bepalend in het accepteren van de reistijd. Leerkrachten die bereid zijn in

Amsterdam te werken maar een lange reistijd hebben, vinden een volledige reisvergoeding belangrijk. Vooral beginnende en aankomende leerkrachten die momenteel buiten Amsterdam wonen en overwegen om in Amsterdam te gaan werken vinden een volledige reiskostenvergoeding belangrijk. Zij zien reistijd als een belangrijke afweging in het accepteren van een baan in Amsterdam. We zien in het accepteren van reistijd verschil met leerkrachten die al langer forenzen. Voor jonge leerkrachten is de afweging tussen kosten en baten van woon-werkverkeer essentieel, waarbij de vergoeding voor reiskosten en de reistijd centraal staan. Ervaren leerkrachten, die al enige tijd forenzen, geven soms aan dat reistijd relatief is omdat andere collega's die in Amsterdam wonen soms net zolang onderweg zijn als zij. We merken dat de leerkrachten die dat zeggen een sterke bindingen hebben met de school waar zij werken.

"Ik ben niet zo'n groot fan van de auto, maar ja. Ik heb mijn rijbewijs. Ik denk dat ik er wel een half uurtje voor zou willen reizen, maar verder eigenlijk ook niet echt hoor."

Een gering aantal leerkrachten van buiten Amsterdam wil een volledige vergoeding van alle reiskosten en een extra vergoeding voor hun reistijd. Volledige reiskosten en een extra vergoeding is slechts voor een minderheid aantrekkelijk omdat beide geen doorslaggevende factor zijn in hun afweging om te komen werken in Amsterdam. Maar uit hun argumenten blijkt wel dat het niet vergoeden van reiskosten zeker bijdraagt aan het verlaten van het Amsterdamse basisonderwijs, waarbij de meesten dan zeggen werk te gaan zoeken in hun eigen woonplaats of de nabije omgeving daarvan.

Naast reistijd merkt een aantal op dat het forenzen naar Amsterdam uitdagend is en impact heeft op hun dagelijkse routine en welzijn (reiscomplexiteit). De ochtendroutine, de inspanning en obstakels zoals

vertragingen en files lijken meer effect te hebben dan reistijd. Een volle werkweek pendelen en het vooruitzicht dat enkele jaren te moeten doen vraagt om een fysieke maar ook zeker om mentale kracht. Daarom hebben de meeste aankomende en beginnende leerkrachten de sterke wens om dichterbij huis te werken. De belasting van het dagelijks forenzen helpt ze niet bij het realiseren van een goede werk-privébalans.

Een aantal leerkrachten merkt op dat de 'theoretische' reistijd niet altijd realistisch is vanwege de kwaliteit van het openbaar vervoer. Er valt regelmatig een bus, trein of metro uit. Hierdoor neemt de reiscomplexiteit toe en zorgt de vertraging soms voor stresssituaties bij zichzelf en bij collega's die mogelijk de kinderen moeten opvangen. Een enkeling geeft ook aan dat de stress soms doorwerkt in de privésituatie omdat het privéafspraken, verplichtingen en routines verstoort. Het verlaagt de tevredenheid over het forenzen.

“Ja, tot nu toe heb ik niet opgemerkt dat [te laat komen] lastig is voor de directie, dus ze werken mee. Maar voor mijzelf, ik ben er onrustig door. Als ik in de klas ben, dan neem ik de tijd om een beetje voor te bereiden voordat de kinderen komen. Als de metro niet rijdt of vertraging heeft, dan ben ik iets later op school en moet ik haasten. En als de juf zelf niet tot rust is gekomen, dan merken de kinderen dat ook.”

Vanuit een positief oogpunt merkt een aantal op dat ze hun voorbereidings- en nakijkwerk in de trein doen en de vrijheid hebben om eerder naar huis te gaan. Flexibiliteit vanuit de school zorgt bij deze leerkrachten dat zij het forenzen volhouden. Ervaren forenzende leerkrachten benadrukken wel dat gezinsvorming en de kindwens de mening over het forenzen kunnen veranderen. Toch merkt een aantal ervaren forenzen ook op dat ze niet zeker zijn of het forenzen vol valt te

houden tot aan het pensioen. Werken als leerkracht en forenzen vraagt fysiek en mentaal veel van ze.

“De leerkrachttekorten in Alkmaar zijn lager. Ik zie me dit niet tot mijn vijftigste doen vanwege de reistijd. Het is zwaar werk, het maakt ook nog door. Je staat altijd aan. Je hebt hersteltijd nodig.”

4.9. Behoud van leerkrachten & sociale ongelijkheid

Uit de interviews met ervaren en beginnende leerkrachten maken we op dat scholen van alles uit de kast halen om leerkrachten te behouden. Hogere salarissen, hogere reiskostenvergoeding, later starten of eerder stoppen zijn maar enkele voorbeelden. Enkele beginnende leerkrachten zeggen betere arbeidsvoorwaarden te kunnen bedingen. Het leerkrachtentekort maakt het onderhandelen voor leerkrachten makkelijker, vooral als de nood hoog is op een school. Volgens meerdere leerkrachten zou dat de ongelijkheid tussen leerkrachten vergroten. Ze geven aan dat ze onderling niet of nauwelijks spreken over de verschillende arbeidsvoorwaarden, omdat ze bang zijn dat het de werksfeer verpest. Volgens de leerkrachten zou dat niet nodig moeten zijn, omdat de extra eisen in hun ogen meestal gaan over fatsoenlijke en eerlijke arbeidsvoorwaarden. Meestal gaat het niet om luxe extra's zoals een auto van de zaak.

De meeste leerkrachten zien geen directe maar een indirecte relatie tussen het lerarentekort en sociale ongelijkheid. Personeelsverloop zou zorgen voor instabiliteit op scholen en meer effect hebben op sociale ongelijkheid in de klas. Personeelsverloop in combinatie met onvoldoende leerkrachten zou zorgen voor een lage continuïteit en daarmee de sociale ongelijkheid op scholen op een sluimerende manier verer-

geren, omdat gebrek aan continuïteit een negatief effect heeft op de onderwijskwaliteit.

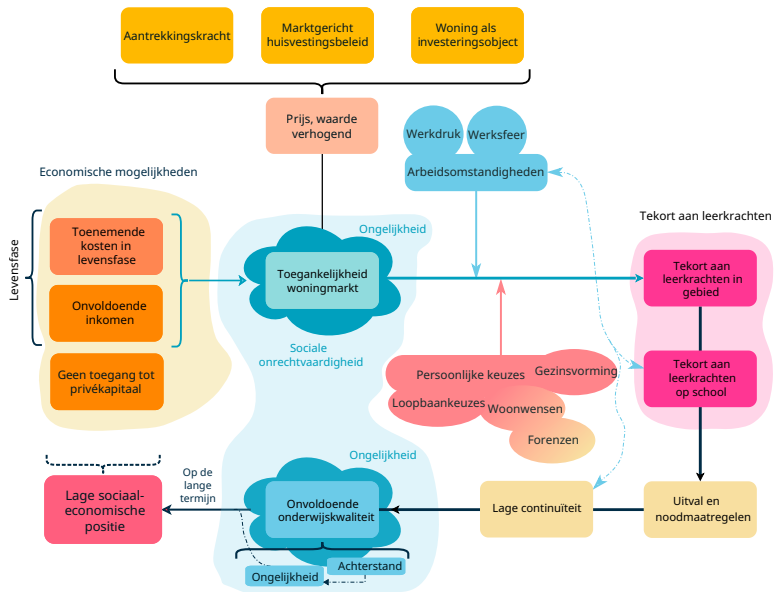
Werkcontextfactoren zoals een slechte werksfeer, overvolle klassen en/of klassen met veel kinderen die passend onderwijs nodig hebben, zorgen voor een lage continuïteit. Tekorten aan woningen in Amsterdam zou daarom geen direct effect hebben op personeelstekorten op basisscholen, maar tegelijk zeggen ze dat door het lerarentekort en het gebrek aan woningen, leerkrachten makkelijker 'weglopen' van negatieve werk- en woonsituaties. Een krappe arbeidsmarkt en woningmarkt zouden zorgen voor een hoger verloop op scholen, waardoor de continuïteit op scholen in het geding komt. Een lage continuïteit zorgt volgens de leerkrachten voor een lage onderwijskwaliteit en op de lange termijn voor achterstand en ongelijkheid. Scholen waar leerkrachtentekorten zijn en leerkrachten vertrekken vanwege verhuisbehoeften of de arbeidsomstandigheden, versterken de sociale ongelijkheid, zie Figuur 5.

“Bij de school hiernaast gaan heel veel docenten weg door werkdruk, maar ook omdat ze ergens anders gaan wonen of werken, ik zeg alles op en ik ga reizen. En daar zie je dat er dus klassen zijn die geen docent hebben of elke drie maanden een andere docent hebben. Dat is gewoon niet goed voor het onderwijs.”

Een mix van verloop, arbeidsomstandigheden, arbeidsvoorwaarden en persoonlijke keuzes, wijst op verschillende sociale en economische uitdagingen die raken aan het onderwijsbeleid en het docentenwelzijn. Dit zijn uitdagingen die resulteren in ongelijkheid tussen scholen en leerkrachten, maar ook doorwerken in de keuzes die leerkrachten maken.

Sommige leerkrachten hebben mede dankzij het inkomen van hun partner, de mogelijkheid om hun loopbaan te onderbreken of te beëin-

digen, terwijl anderen zoals alleenstaanden, als gevolg van een gebrek aan een voldoende en stabiel inkomen, het gevoel hebben dat ze minder keuzes hebben. Vooral aankomende en nieuwe leerkrachten hebben soms door het ontbreken van een gezamenlijk inkomen het gevoel dat ze minder keuzemogelijkheden hebben. Ervaren leerkrachten zijn doorgaans gesetteld, maar hebben door sociale en financiële verplichtingen vaak ook het gevoel dat ze minder woon- en werkkeuzes hebben. We merken op dat sommige leerkrachten door accumulatie en overdracht van middelen in de vorm van erfenissen en/of financiële giften van ouders meer keuzemogelijkheden hebben om te wonen en te werken in de stad.

Figuur 5: Dubbele ongelijkheid herzien

A blue silhouette of a city skyline, including various buildings, a ship on the left, and a bridge on the right. The skyline is reflected in a lighter blue area below it, suggesting water. The background is a solid blue color.

Hoofdstuk 5.

Conclusie

Wonen en werken hebben al sinds mensenheugenis een relatie. Waar werk is gaan mensen graag wonen en waar mensen wonen is vaak werk. Zeker is dat schaarste op de woningmarkt en de arbeidsmarkt zorgt voor verschuivingen op beide markten. Hoe die verschuivingen precies uitpakken voor cruciale functies, is nog niet duidelijk. Wel is duidelijk dat het tekort aan betaalbare woningen zorgt voor een andere woonoriëntatie.

Uit ons onderzoek kunnen we concluderen dat gebrek aan toekomstbestendige woningen in Amsterdam bij leerkrachten zorgt voor berusting, frustratie en oriëntatie op woningen buiten Amsterdam. De Amsterdamse woningmarkt voorziet in geringe mate in de woonbehoeften die leerkrachten hebben in de verschillende levensfasen. Kunnen doorgroeien op de woningmarkt geeft hoop op een woning, maar bij jonge leerkrachten ontbreekt die hoop omdat hun kennismaking met de Amsterdamse woningmarkt zorgt voor frustraties en stress.

Blijven wonen in of terugkeren naar de geboorteplaats is een manier om die frustraties en stress te voorkomen, want wonen in Amsterdam zien zij als niet toekomstbestendig. Op het moment dat gezinsvorming een rol gaat spelen neemt de wens voor toekomstbestendig wonen toe. In de keuze voor toekomstbestendig wonen spelen woonoppervlakte en in mindere mate woonkwaliteit een significante rol. Deze aspecten zijn voorwaardelijk voor de andere woonaspecten, omdat de hoop die leerkrachten hebben op een woning meer noodzakelijke dan luxe overwegingen kent. Woonkwaliteit is afhankelijk van de levensfase en het besteedbaar inkomen (zie ook Feijten & Mulder, 2005). Aan het eind van de vroege volwassenheid en de middelbare volwassenheid neemt daarom het belang van esthetische woonaspecten toe. Factoren zoals levensstijl, voorzieningen en leefomgeving spelen een marginale rol in de woonkeuze.

De huidige huizenmarkt in Amsterdam biedt weinig toekomstperspectief aan leerkrachten met een dubbel modaal inkomen of lager, geringe eigen financiële middelen of toegang tot financiële middelen uit het eigen netwerk. Waar vrijwillig verhuizen over het algemeen een vooruitgang en een sociale stijging impliceert (zie o.a. Blau et al., 1978), ervaren leerkrachten verhuizen in Amsterdam eerder als een financiële achteruitgang. Verhuizen naar een grotere, toekomstbestendige woning, brengt hogere woonlasten met zich mee, vooral als leerkrachten aangewezen zijn op de particuliere huursector. Wachten op een woning zorgt ervoor dat leerkrachten door hun leeftijd, werkervaring en gezinsvorming meer inkomen krijgen, waardoor zij niet meer in aanmerking komen voor een sociale huurwoning of voorrangsuregelingen, maar ook onvoldoende inkomen hebben voor kwalitatief betere huizen in de particuliere huursector. Paradoxaal genoeg zorgt de lange wachttijd op een woning in Amsterdam voor een kleinere kans op een woning, omdat gedurende de wachttijd het gezinsinkomen vaak ver bovenmodaal uitkomt en leerkrachten daardoor buiten alle regelingen vallen. Een koophuis in Amsterdam is voor de meeste leerkrachten

geen haalbare optie als de partner niet een significant hoog inkomen heeft. Het inkomen laag houden, spookwonen²², scheefhuren en blijven zitten, zijn enkele strategieën om het mechanisme te omzeilen, naast meer ingrijpende strategieën, zoals het uitstellen van het samenwonen en zelfs het krijgen van kinderen. Geen huis kunnen kopen is voor jonge leerkrachten aanleiding om zich elders te vestigen. Het mechanisme en de strategieën werken op elkaar in en voeden het leerkrachtentekort in Amsterdam.

Hoewel het woningaanbod doorwerkt op de leerkrachtentekorten kunnen we concluderen dat het leerkrachtentekort in Amsterdam niet opgelost is met voorrangregelingen en meer woningen toekennen aan leerkrachten. De voorrangregeling op de woningmarkt lost een individueel probleem op, maar maakt het probleem voor de samenleving groter. Onder leerkrachten zorgt de voorrangregeling voor een gevoel van onbehagen, omdat zij voorrang op een woning niet solidair vinden tegenover mensen of andere leerkrachten die behoeftiger zijn maar geen voorrang krijgen. Daarnaast zorgt voorrang niet altijd voor een toekomstbestendige woning. Voorrang op de woningmarkt drijft de krapte verder op voor andere cruciale beroepen zonder voorrang. Belangrijk voor het leerkrachtentekort zijn de verwachtingen die jonge leerkrachten hebben en niet zo zeer de voorrangregelingen.

Verwachtingen over het beroep spelen een cruciale rol in de keuze om het leraarschap voort te zetten of te stoppen. Enkele pabostudenten kiezen voor een masteropleiding omdat ze niet (lang) willen werken als basisschoolleerkracht. De realiteit van de onderwijspraktijk is voor veel jonge leerkrachten weerbarstig en voor reeds ervaren leerkrachten een werkelijkheid waar zij mee hebben leren omgaan, maar een deel van die ervaren leerkrachten houdt het ondanks hun ervaring, enthousiasme en liefde voor het vak, niet vol tot aan het pensioen. Verwachtingen over

²² Wonen op een ander adres dan waarop ingeschreven staan.

autonomie, werkdruk en uitdagingen in de klas en op school zorgen voor teleurstellingen. Basisscholen verschillen, en leerkrachten voelen zich om uiteenlopende redenen aangetrokken of afgestoten door een school. Werkcontext en -omstandigheden spelen een cruciaal rol in de keuze voor een school. Werksfeer, erkenning, waardering van ouders, collega's en leidinggevende, maar ook betaald krijgen van overuren en een volledige reiskostenvergoeding (incl. de reizen) wegen mee in die keuze.

De keuze voor een school interacteert met de sociale omgeving en de sociale binding die leerkrachten hebben met die omgeving. De sociale omgeving van scholen werkt door in het klaslokaal (zie ook El Hadioui, 2011) en in de keuze voor een school. Vooral in gebieden waar zich concentratiescholen bevinden met relatief meer leerlingen die passend onderwijs nodig hebben, is sociale binding met het gebied belangrijk. Pabo-studenten die niet wonen in Amsterdam bouwen tijdens hun studie weinig sociale relaties op in Amsterdam. Binding met Amsterdam neemt daardoor af, waardoor jonge leerkrachten tijdens hun studie zich richten op reeds opgebouwde sociale relaties in de omgeving waarin zij zijn opgegroeid. De keuze voor een school ligt daarmee deels besloten in de sociale binding die jonge leerkrachten hebben met een gebied, omdat ze zich herkennen en thuis voelen in die omgeving en daar belangrijke sociale relaties hebben. Gebrek aan studentenkamers en -woningen bevordert de sociale binding met Amsterdam niet, vooral niet voor jonge leerkrachten die graag in Amsterdam willen wonen en werken.

De meeste mensen willen dicht bij hun werk wonen, zo ook leerkrachten. Forenzen naar Amsterdam is voor leerkrachten een optie als de reistijd en reiscomplexiteit laag is en de betrouwbaarheid van openbaar vervoer hoog is. Verstoringen vanwege een lage betrouwbaarheid zorgen voor stress bij de leerkrachten, hun collega's en stress in hun privé sfeer. Psychologische ruimte en tijd voor het privé domein en flexi-

biliteit van de werkgever en sociale binding (sfeer) vanuit het werkdoel zijn belangrijke overwegingen om toch te forenzen.

Het leerkrachtentekort, de krapte op de arbeidsmarkt en de druk op de huizenmarkt maakt de sociale ongelijkheid onder leerkrachten en leerlingen in de stad groter. In samenhang zorgen de factoren voor een gebrek aan continuïteit in het onderwijs, wat zich vertaalt naar een lagere onderwijskwaliteit en zich openbaart als sociale ongelijkheid: een dubbele sociale ongelijkheid.

Jonge en vooral alleenstaande leerkrachten ervaren ongelijkheid die ze aanzet tot het overdenken van hun loopbaan als leerkracht. Een relatief laag netto inkomen in combinatie met hoge woonlasten zorgt voor geringe financiële mogelijkheden. Leerkrachten ervaren dat als onrechtvaardig omdat zij als ruggengraat van de samenleving, financieel niet meer kunnen meekomen op de Amsterdamse woningmarkt. Het geeft te denken over het gevoel dat mensen hebben in andere cruciale beroepen met een significant lager inkomen.

De arbeidsmarkt en de woningmarkt hebben een complexe relatie. Duidelijk is dat woningtekorten en arbeidsmarkttekorten de sociale en economische structuren van de stad onder druk zetten. Het tekort aan woningen in Amsterdam zorgt voor verdringing op de woningmarkt en vormt een obstakel voor de arbeidsmarkt. Helaas kunnen we gevolgen van verdringing soms pas enkele jaren later in structureren en statistieken waarnemen, maar dit onderzoek laat zien dat geringe toegang tot toekomstbestendige woningen ervoor zorgt dat jonge mensen zich focussen op omliggende gebieden en regio's, zowel om te wonen als te werken. Voor een stad zoals Amsterdam zorgt dat voor een groeiend maatschappelijk probleem, met aanzienlijke gevolgen voor het onderwijs en andere cruciale maatschappelijke functies.

Hoofdstuk 6.

Beleidsadvies

De ontwikkeling van de woningmarkt en de arbeidsmarkt gebeurt doorgaans niet in samenhang, maar het tekort aan woningen en leerkrachten vraagt daar om. De ontwikkeling van een integrale woonwerkvisie waarin regionale spreiding en een meerkernige regio centraal staan is nodig. De Structuurvisie op Amsterdam heeft de tekorten niet voorkomen. De nieuwe visie verdient een concretere integrale uitwerking gericht op mobiliteit, wonen en werken. In die uitwerking rekenschap geven aan demografische ontwikkeling en vooral aan het effect van vergrijzing op wonen en werken is nodig. Die concrete uitwerking zal vragen om politieke lastige keuzes. Snelle en ‘pijnloze’ oplossingen voor marktfalen zijn er niet, zo ook niet voor het falen dat het woningtekort en leerkrachtentekort heeft veroorzaakt.

Gegeven de uitkomsten van het onderzoek richt dit advies zich op verschillende actoren. Zoals geconcludeerd, valt het tekort aan leerkrachten niet te verhelpen met meer woningen voor leerkrachten in

Amsterdam. Daarnaast kan en wil niet iedereen in Amsterdam wonen. Voor leerkrachten is forenzen naar Amsterdam een optie, mits het financieel aantrekkelijk is en niet te belastend is. Voldoende reiscomfort, waaronder ook parkeerplekken en flexibele op de persoon toegesneden arbeidsvoorwaarden zijn enkele ideeën die wij veelvuldig hebben gehoord. Voor leerkrachten zijn werkomstandigheden belangrijk, en daar ligt voor schoolbesturen, de gemeente (en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) een taak. Een betere werksfeer op scholen heeft meer effect op het behoud van leerkrachten dan het bieden van een woning. En in dat behoud zit de crux. De aanwas van leerkrachten lijkt voldoende, maar velen houden het snel voor gezien.

De adviezen zijn gericht op de kortere en langere termijn, waarbij duurzaam werken in Amsterdam het uitgangspunt is. Duurzaam werken waarborgt de stabiliteit van verschillende cruciale beroepen in de stad, maar beschikbaarheid van betaalbare woningen is even belangrijk om duurzaam te kunnen werken in de stad.

Aspecten van de woon- en werksituatie vallen uiteen in een aantal adviesterreinen. Sommige adviezen kennen een behoorlijke wettelijke complexiteit of vragen om grote financiële investeringen. De adviezen zijn mogelijke oplossingsrichtingen en dienen als input voor een visievorming.

Kortetermijnadvies:

Creëer tijdelijke huisvestingsoplossingen: Creëer tijdelijke woningen zoals containerwoningen waar pabo-studenten met minimale restricties voorrang op krijgen. Implementeer deze tijdelijke huisvestingsoplossingen voor leerkrachten in afwachting van structurele veranderingen. Dit zorgt ervoor dat jonge leerkrachten zich gaan binden en oriënteren op Amsterdam als woonplaats.

Ontzorg het verkrijgen van een woning: Ontzorg leerkrachten bij het vinden van een geschikte (toekomstbestendige) woning. Naast het bieden van praktische hulp en advies, volledige ontzorging aanbieden aan leerkrachten die willen wonen en werken in Amsterdam. Ontzorgen reduceert de zoekstress en houdt de oriëntatie van leerkrachten op Amsterdam.

Vergoed woon-werkverkeer volledig: Voor een deel van de leerkrachten is forenzen een optie als het forenzen opweegt tegen de 'kosten'. Om leerkrachten die buiten Amsterdam wonen te binden aan de stad, is een volledige reiskosten- en reistijdvergoeding (uitbreiding van de bestaande reiskostenvergoeding) nodig. Dit is een belangrijk signaal van waardering en tegemoetkoming.

Verbeter arbeidsomstandigheden, in het bijzonder de werksfeer: Naast aantrekkelijke secundaire arbeidsvoorwaarden, is ook erkenning, waardering een bovenal een goede werksfeer erg belangrijk voor het welzijn en de motivatie van leerkrachten. Beleid gericht op het verbeteren van de werksfeer en werkomstandigheden op basisscholen heeft mogelijk het meeste effect op het behoud van leerkrachten. Een goede werksfeer draagt bij aan de continuïteit op scholen.

Langetermijnadvies:

Zorg voor publieke onderwijspool: Een goed ingerichte arbeidspool met instroom, doorstroom, flex en employability mogelijkheden voor leerkrachten. Een pool zorgt voor het behoud van leerkrachten en een eerlijke verdeling van schaarste over het Amsterdamse onderwijs.

Zorg voor beter openbaar vervoer: Omdat niet iedereen in de stad kan en wil wonen, is goed openbaar vervoer cruciaal voor de stad. Reizen tussen wonen en werken is belangrijk voor buiten en binnen Amsterdam. Betrouwbaar openbaar vervoer dat op regelmatige tijden rijdt, maakt het aantrekkelijker voor meer mensen met cruciale beroepen om verder van werk te wonen.

Zorg voor sociale binding met de stad: Studenten willen graag wonen in Amsterdam. Door sociale binding te creëren met studenten zullen zij zich meer oriënteren op de stad. Stimuleer betrokkenheid onder studenten door samen met bewoners, scholen, bedrijven een inclusief plan voor activiteiten en evenementen te organiseren.

Zorg voor beroepssocialisatie, begeleiding en loopbaanontwikkeling: Om de uitval en uitstroom van beginnende leerkrachten te voorkomen is aandacht nodig voor beroepsoriëntatie (beeldvorming) en beroepssocialisatie op de pabo en in de eerste kennismaking met de praktijk. Goed socialiseren en goede (loopbaan)begeleiding in de praktijk, voorkomt het creëren van negatieve ervaringen, omdat velen zich aan hun lot overgelaten voelen. Dit voorkomt vroegtijdige uitstroom van beginnende leerkrachten.

Hoofdstuk 7.

Literatuur

Allen, J., & Hamnett, C. (1991). *Housing and labour markets: Building the connections*. Unwin Hyman.

Bastick, T. (2000). Why Teacher Trainees Choose the Teaching Profession: Comparing Trainees in Metropolitan and Developing Countries. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education*, 46(3/4), 343-349.

Blau, P. M., Duncan, O. D., & Tyree, A. (1978). *The American occupational structure*. Free Press.

Booi, H. (2020). *Woonsituatie en woonwensen van leraren*. Onderzoek, Informatie en Statistiek | gemeente Amsterdam.

Boterman, W. R. (2022). School choice and school segregation in the context of gentrifying Amsterdam. *Housing Studies*, 37(5), 720-741.
<https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1829563>

- Clark, B., Chatterjee, K., Martin, A., & Davis, A. (2020). How commuting affects subjective wellbeing. *Transportation*, 47(6), 2777-2805.
<https://doi.org/10.1007/s11116-019-09983-9>
- Cörvers, F., Mommers, A., Van der Ploeg, S., & Sapulete, S. (2017). *Status en imago van de leraar in de 21ste eeuw*. Maastricht University, Research Centre for Education and the Labour Market (ROA).
- Demirkasimoglu, N. (2014). Teachers' Psychological Contract Perceptions and Person-Environment Fit Levels. *Eurasian Journal of Educational Research*.
<https://eric.ed.gov/?id=EJ1060456>
- Dröes, M., Houben, A., Van Lamoen, R., & others. (2017). *De prijsstijgingen op de Amsterdamse huizenmarkt onder de loep*. *Economisch-Statistische Berichten*, 102.
- El Hadioui, I. (2011). Hoe de straat de school binnendringt. *Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuiscultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur*. Amsterdam: Van Genneep.
- Elffers, L. (2022). *Onderwijs maakt het verschil: Kansengelijkheid in het Nederlandse onderwijs*. Amsterdam University Press.
- Feijten, P., & Mulder, C. H. (2005). *Life-course Experience and Housing Quality*. *Housing Studies*, 20(4), 571-587. <https://doi.org/10.1080/02673030500114474>
- Groot, J., Leemans, A., Lubberman, J., & Rossing, H. (2018). *Een Eigen Huis. Onderzoek naar de relatie tussen de Amsterdamse woningmarkt en het lerarentekort (17053)*. Regioplan.
- Han, L., Peng, C., & Xu, Z. (2022). The Effect of Commuting Time on Quality of Life: Evidence from China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 573. <https://doi.org/10.3390/ijerph20010573>
- Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. (1993). *The Motivation to Work* (New edition edition). Transaction Publishers.

Hochstenbach, C. (2019). Kansen en ongelijkheid op de Amsterdamse woningmarkt. In H. G. van de Werfhorst & E. van Hest (Red.), *Gelijke kansen in de stad* (pp. 209-225). Amsterdam Centre for Inequality Studies.

Ledoux, G., Waslander, S., & Eimers, T. (2020). *Stand van Zaken Evaluatie passend onderwijs*. Kohnstamm Instituut.

Ma, X., & MacMillan, R. B. (1999). Influences of Workplace Conditions on Teachers' Job Satisfaction. *The Journal of Educational Research*, 93(1), 39-47. <https://doi.org/10.1080/00220679909597627>

Morrison, N. (2003). Assessing the Need for Key-Worker Housing: A Case Study of Cambridge. *The Town Planning Review*, 74(3), 281-300.

Morrison, N., & Monk, S. (2006). Job-Housing Mismatch: Affordability Crisis in Surrey, South East England. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 38(6), 1115-1130. <https://doi.org/10.1068/a374>

OCW. (2022). *Schoolsegregatie*.

OCW. (2023). *De Staat van het Onderwijs 2023*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Olsson, L. E., Gärling, T., Ettema, D., Friman, M., & Fujii, S. (2013). Happiness and Satisfaction with Work Commute. *Social Indicators Research*, 111(1), 255-263. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0003-2>

Onderwijsraad. (2023). *Schaarste schuurt: Een verkenning naar het omgaan met aanhoudende lerarentekorten*. Onderwijsraad.

Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century* (A. Goldhammer, Vert.; First Edition edition). Belknap Press.

Piot, L., Kelchtermans, G., & Ballet, K. (2009). De beroepsbeleving van beginnende leerkrachten in concentratiescholen. *Pedagogische studiën*, 86(2).

- Raco, M. (2008). Key Worker Housing, Welfare Reform and the New Spatial Policy in England. *Regional Studies*, 42(5), 737-751.
<https://doi.org/10.1080/00343400701543280>
- Reches, L., & van Spijker, F. (2023). *De Amsterdamse Lerarenmonitor 2023*. Onderzoek en Statistiek.
- Reed, W. A. (2009). The Bridge Is Built: The Role of Local Teachers in an Urban Elementary School. *School Community Journal*, 19(1), 59-76.
- Richardson, P. W., & Watt, H. M. G. (2005). 'I've decided to become a teacher': Influences on career change. *Teaching and Teacher Education*, 21(5), 475-489.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2005.03.007>
- Rinke, C. R. (2008). Understanding teachers' careers: Linking professional life to professional path. *Educational Research Review*, 3(1), 1-13.
<https://doi.org/10.1016/j.edurev.2007.10.001>
- Rossi, P. H., & Shlay, A. B. (1982). Residential Mobility and Public Policy Issues: "Why Families Move" Revisited. *Journal of Social Issues*, 38(3), 21-34.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1982.tb01768.x>
- Smith, T. M., & Ingersoll, R. M. (2004). What Are the Effects of Induction and Mentoring on Beginning Teacher Turnover? *American Educational Research Journal*, 41(3), 681-714. <https://doi.org/10.3102/00028312041003681>
- Stutzer, A., & Frey, B. S. (2008). Stress that Doesn't Pay: The Commuting Paradox*. *The Scandinavian Journal of Economics*, 110(2), 339-366.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9442.2008.00542.x>
- Tao, Y., Petrović, A., & Van Ham, M. (2023). Commuting behaviours and subjective wellbeing: A critical review of longitudinal research. *Transport reviews*, 43(4), 599-621.
- Tieleman, M. (2023). Levensfasen. *De ontwikkelingspsychologie van de mens*. (5de dr.). Boom.
- Traag, T. (2018). *Leerkrachten in het basisonderwijs* (Statistische Trends). CBS.

Van der Werff, S., Biesenbeek, C., & Heyma, A. (2017). *Wat een leraar in het primair onderwijs verdient*. SEO Economisch onderzoek. <https://www.seo.nl/publicaties/wat-een-leraar-in-het-primair-onderwijs-verdient/>

Van Hootegem, G., van Amelsvoort, P., Van Beek, G., & Huys, R. (2008). *Anders organiseren & beter werken: Handboek sociale innovatie en verandermanagement*. Acco; Leuven.

Watt, H. M. G., & Richardson, P. W. (2007). Motivational Factors Influencing Teaching as a Career Choice: Development and Validation of the FIT-Choice Scale. *The Journal of Experimental Education*, 75(3), 167-202.
<https://doi.org/10.3200/JEXE.75.3.167-202>

Werken in het onderwijs (1 juli 2022). Lerarenstrategie, referentie 32914994
<https://open.overheid.nl/documenten/ronl-cd95152e635acd8c535b6669d8757d54179ad9c9/pdf>

Wolbers, M. (2014). *De twee gezichten van het onderwijs*. Radboud Universiteit.

